

A SZÉCHÉNYI ORSZÁGOS KÖNYVTÁR ŐRÉNEK KINEVEZÉSE KÖRÜL FELMERÜLT KÉRDÉSEK 1812-BEN.

KOLLÁNYI FERENCZTÖL.

(Egy melléklettel és egy hasonmással a szövegben.)

Miller, mint a Nemzeti Múzeum igazgatója, azzal kezdte meg működését, hogy eltávolította az intézet egyik tisztviselőjét, a ki ellen már régebben komoly panaszok merültek fel.

E tisztviselő Strázsay József volt, a kit 1806 szeptember 17-én Széchenyi gróf nevezett ki a könyvtárhoz, a hol mint lajstromozó, registrator, előbb 500, azután 800 forint évi fizetéssel szolgált. Emlékezhetünk rá, hogy Miller úgy jellemezte őt egyik levelében, mint a ki nem való egyébre, mint adósságcsinálásra, meg holmi gépies munkára.

Sajnos, a mellett, hogy nem tudott a pénzzel bánni, voltak még egyéb fogyatkozásai, hibái is, a melyek lassankint a romlás szélére vitték.

Nem a legutolsó volt ezek közt, hivatalos kötelességeinek teljesítése körül tanusított s minden képzeletet meghaladó pontatlansága. Megtörtént, hogy heteken keresztül tájékára sem ment hivatalának.

Így 1811 január vége felé elhalálozván mostoha atyja, több napi szabadságot kért Millertől, hogy édes anyjának vigaszára és segítségére lehessen. Február 6-án ennek három hétre történő meghosszabbítását kéri, családi ügyeinek rendezése czéljából. Elmúlt azonban márczius, sőt április is a vége felé járt, és Strázsay még mindig nem mutatta magát a könyvtárban. Ápril 24-én végre ír Millernek. Jól tudja, úgymond, hogy haragszik reá, az egész tisztikarral együtt, de azt is tudja, hogy elve senkinek sem ártani, a kin nem segíthet; ő tehát mint nagyon szerencsétlen ember atyai tanácsát bátorkodik kikérni. Ezúttal sem akar

az ő tudta nélkül eljárni, és kéri támogatását minden ügyében. Miután az ő tilalma értelmében a Muzeumnál tovább nem szolgálhat, engedje meg neki kegyesen, hogy állásáról lemondva más hivatal után nézhessen. Nehéz dologra határozta magát, nem mert így elveszíti kenyerét, hanem — hízélgés nélkül legyen mondva — mert ez által elesik attól a szerencsétől, hogy együtt szolgálhat vele, a kit mindenkor atyjának tekintett. Hallgassa meg esedezését és tegye meg a szükséges javításokat a mellékelt lemondási nyilatkozaton. Ezen aggodalmas helyzetében és bajában sem tehet jobbat, mint ha annak tanácsát követi, a ki hat éven keresztül valóságos atyja volt. Ez utolsó kérése hozzá.

A mellékelt és a nádorhoz címzett fogalmazványban ezeket írja. Viszonyaim és a mostoha sors arra kényszerítenek, hogy a magyar könyvtár mellett eltöltött öt év és nyolcz hónapi hűséges szolgálat után, lelkemnek legnagyobb fájdalmára, állásomat Fenséged kezeibe letegyem. Lemondásomnak okai a jelen nehéz viszonyokon kívül, bizonyos fiatalkori könnyelműségekben rejlenek. Öt év előtt ugyanis, semmiféle támogatásban nem részesülvén hazulról, miután 400 forint fizetésből és 100 forint lakbérből megélni nem tudtam és e mellett többször betegeskedtem is, kénytelen voltam adósságot csinálni, abban a reményben, hogy a magamra vállalandó magánmunkálatok díjaiból törleszthetem. Azonban ez nem történt meg, sőt a kedvezőtlen körülmények közt tartozásaim még jobban felszaporodtak, úgy hogy jelenleg 630 frttal vagyok adós. E közben hitelezőim nemcsak engem kerestek fel többször, hanem Miller könyvtárórt is zaklatták, a ki nem egyszer megintett, hogy ezen ügyeket mielőbb rendezzem. Én igyekeztem is tartozásaimat kiegyenlíteni, a mikor csak tehettem; azonban mostoha atyám halálával özvegy édes anyám és két kiskorú növérérem ellátásának gondja is rám nehezedett. Ez a körülmény nemcsak hivatalomtól tartott huzamosb időn át távol, hanem hitelezőimet is — látván hogy semmiféle támaszom nincs — türelmetlenekké tette. Midőn pedig édes anyám Pécsre költözött, nehogy teljesen magamra maradjak s abban a reményben, hogy segítőtárssal oldalamon jobban meg fogok felelhetni kötelezettségeimnek, megházasodtam. Így nehezen eljutottam arra a pontra, hogy 3—4 hónap alatt képes lettem volna rendezni ügyeimet, midőn hitelezőim türelmetlensége folytán mindenféle rágalom keletkezett felőlem, a

mi teljesen elidegenítette tőlem tisztviselőtársaimat. Ezek után nem marad számomra más hátra, mint hogy megváljak állásomtól, és Fenségedtől valamely áthelyeztetést kérek, igérvén, hogy mindenkor hűséges, buzgó és szorgalmas leszek.

Strázsay azonban ezúttal még kegyelmet nyert Millernél és lemondását nem terjesztette a nádor elé.

Csakhogy az ígért és várt javulás nem következett be. A nyáron ismét valami rossz fát tett a tűzre; a mivel annyira maga ellen ingerelte Millert, hogy újra kitiltotta a hivatalból.

Strázsay július 11-én levélben kér bocsánatot és engedélyt, hogy állását elfoglalhassa. Jól tudja, úgymond, Miller is, hogy senki sem lesz egyszerre sem jóvá, sem romlottá. Legutóbbi könnyelműsége is inkább kétségbeesett lelkiállapotának tudható be, mint gonoszságnak, és bizonyára nem fog ismétlődni. Hogy az ivásról leszokott, nemcsak nevének, hanem az egész világnak tanúságára hivatkozhatik. Biztosítja, hogy a legelső kihágásnál, vagy adósságcsinálásnál, még mielőtt a dolog nyilvánosságra jöhetne, hivatalától megfosztottnak fogja magát tekinteni. Mindezt írásban mondja el, mert szégyenében és Miller haragja miatt, nem mer emberek közé menni. Ha azonban bocsánatot nyer, az eltévedt bárány vissza fog térni és megmenekülvén a végromlástól, minden erejéből azon lesz, hogy hibáját jóvá tegye.

Bátyja is közbenjárt Millernél érdekében. Mentegette, hogy a rossz társaság és könnyelműsége sodorták őt bajba és csakis hitelezőinek zaklatásait kerülendő maradt el hivatalából. Most már adóssága is nagy részben ki van fizetve, s ő is a legjobb szándékkal van eltelve a javulásra; kéri tehát, bocsásson meg neki és fogadja vissza hivatalába.

Miller még egyszer engedett, hogy alkalmat nyújtson Strázsaynak, ígéretei beváltására. A hivatalos buzgalmat azonban sem jószággal, sem szigorúsággal nem volt képes benne fokozni. Október 25-én már ismét szabadságot kér, hogy beteg feleségét ápolhassa, miután — úgymond — senkije sincs, a ki őt ebben helyettesíthetné, az orvos pedig a leggondosabb ápolást rendelte el.¹

S azután jött a többi mulasztás, rendetlenség megint. Végre Millernél is betelt a mérték és 1812 márczius 19-én bejelentette

¹ Miller levelezése. XI. 20, 43, 66, 71, 105.

a nádornál, hogy Strázsay lemondott a könyvtárban viselt állásáról, részint egészségi állapota, részint magán körülményei által kényszerítve, a melyek oly annyira igénybe vették, hogy 6 hó leforgása alatt alig fordult meg 10-szer az intézetben; ő maga is belátta, hogy nem alkalmas a múzeumi szolgálatra és már a várost is elhagyta.¹ Miller a lemondás elfogadását ajánlotta, miután tisztességbe vágó dolgokat is követett el, a melyek miatt, ha jószántából nem menne, el kellene őt távolítani. Ha az általa eddig élvezett évi 800 forinthez még 400-at hozzáadnának, meg lenne a könyvtárőr fizetése, a kire leginkább szükség lenne az intézetben.

A nádor márczius 27-én elfogadta a lemondást, a könyvtár-őri állásra vonatkozólag azonban nem nyilatkozott.²

Több eredményt ért el Miller egy másik, az egész tisztviselői kart illető kérésével, a melylyel azt óhajtotta kieszközölni, hogy, tekintettel a nagy drágaságra, a tisztviselők ne negyedévenként, hanem minden hó végével kapják fizetésüket; ezt a nádor április 25-én kelt leiratában engedélyezte.³

Ugyan e napon küldötte le a nádor Millerhez a helytartótanácsnak márczius 17-kén kelt felterjesztését is, a mely mintegy válasz volt a nyomdai köteles példányok kezelésére vonatkozólag tett javaslatára, a melyet a helytartótanács még a múlt év június 12-én megküldött a törvényhatóságoknak, véleményadás czéljából.

A helytartótanácsához eddig mindössze 15 hatóság nyilatkozata érkezett be, a melyek közül némelyiknek semmiféle észrevétele nem volt a javaslatra, mások szerint ellenben némi módosítás lett volna azon eszközlendő.

Így pl. Pécs városának, a hol Engel özvegyének nyomda-vezetője annyira az iszákosság rabja volt, hogy az elvállalt munkát a legnagyobb hanyagsággal végezte, minek következtében könyvnyomást alig bíztak rá, az volt a véleménye, hogy Miller javasla-

¹ Horvát István egy sokkal későbbi iratában olvassuk, hogy az elbocsátás oka az említetteknel is súlyosabb és menthellenebb hiba, hűtlenség lett volna. Magyar Könyvszemle, 1888. évf. 229. Ennek nyomát azonban nem találtuk, sem a hivatalos iratokban, sem pedig a magán levelezésekben.

² Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1812. Nro 500.

³ Igazgatósági irattár. A. 1812. Nro 21.

tát azzal kellene még megtoldani, hogy ha új nyomda, vagy könyvkereskedés nyitására adatik engedély, már ebben mondassék ki a négy köteles példány beküldésének kötelezettsége. Az ellenőrzést pedig akként kellene foganatosítani, hogy a censorok és revisorok, a mint valamely munka kinyomatására megadják az engedélyt, egyuttal értesitenék erről a hatóságot is.¹

Pozsony városa viszont arra az álláspontra helyezkedett, hogy a hatóságok — főleg a nemes származású könyvnyomdászokkal szemben — nem vállalhatják magukra ez irányban a felelősséget; maradjon meg az ellenőrzés továbbra is a revisorok- és tankerületi igazgatónál, s csak ezek felszólítására lépjen közbe a hatóság.²

Kassa szerint szintén nem lenne egyébre szükség, mint hogy adandó alkalommal a hatóság kezére járjon a revisornak.³

Lőcse ellenben semmiféle nehézséget nem látott fenforogni a javaslat életbeléptetésére nézve, sőt csak is így látta kellően biztosítva az eredményt.⁴

Győr és Eperjes városának nem volt kifogása a javaslat ellen.⁵

Besztercebánya a városi jegyzőt hívta fel, fejtse ki nézetét a javaslatról, a kinek a következő megjegyzései voltak. A javaslatot azzal kellene kibővíteni, hogy a büntetésekből befolyó pénz a könyvtár céljaira használtassék fel. A hatóságok kérjék be minden negyedévben a köteles példányokat és küldjék fel Budára. Nehogy pedig a nyomdák kijátszhassák a hatóságot, a censorok azon a lapon, a melyen kiállítják az engedélyt, akár a szerzőnek, akár a nyomdásznak, valamely mű kinyomatására, jelöljék meg a nyomdát is, és ezt közöljék a hatósággal.⁶

Nagykároly városa jelentésében azt olvassuk, hogy »kebelében olyan könyvnyomtatóműhely nincsen, a mely könyveket, vagy csak árkusos verseket is tudna kinyomatni«. Egyébiránt, »hogy ha szintén a nemes ember a typografustól meg nem különböztetik is, az ország bibliothecáriusának projectuma azon szerint együtt

¹ Országos levéltár. Revis. Libr. A. 1812. Nro 59.

² U. ott. Nro 60.

³ U. ott. Nro 85.

⁴ U. ott. Nro 61.

⁵ U. ott. Nro 62.

⁶ U. ott. Nro 63.

megállható, és a haza sarkalatos törvényeivel, valamint egyéb királyi rendelkezések és közrendszabások azokkal megállhatók«. ¹

Zágráb, nem lévén joghatósága alá tartozó nyomdája, nem gondoskodhatik az országos könyvtárt illető könyvek beküldéséről. Hasonlóképen Békés megye és Pozsega is azt jelenti, hogy területén nincs nyomda. ²

Debreczen annyit válaszol, hogy a város nyomtatóműhelyéből a négy köteles példány mindenkor beszállított. ³

Temesvár is mindenkor beszoigáltatta a köteles nyomtatványokat; arra kéri ennél fogva a helytartótanácsot, maradjon meg minden a régiben és csak szükség esetén forduljanak a revisorok a hatósághoz. ⁴

Csongrád vármegye véleménye szerint legcélszerűbb lenne, ha minden egyes szerző írásban kötelezné magát a könyvvizsgálat alkalmával a négy példány beküldésére. ⁵

Veszprém megye azt óhajtotta volna, hogy bizzanak meg egy állandóan Veszprémben tartózkodó táblalabirót azzal, hogy a nyomdákat gyakrabban tekintse meg, vegye át a köteles példányokat és nyujtsa be ezeket, átküldés céljából, a megyének. ⁶

Pest-Pilis és Solt rendjei a »velük közöltetett javallást minden részeiben eszközölhetőnek lenni vélték«, főként ha az illető városok előjárói felelősek lesznek a beküldésért. Megjegyzik azonban, hogy »az ország könyvtárába kiadandó munkák épségének megvizsgálását nemcsak a helybeli előjáróságokra, hanem ezeknek befolyása mellett ahhoz különösen értő tudós személyekre bízandóknak lenni vélik«. ⁷

A helytartótanács nemcsak ezen jelentések keretében nem látta kimerítve a kérdés anyagát, de még a hátralévő nyilatkozatoktól sem remélte ezt. Nehogy azonban a 7 hónap óta húzódó ügy elintézése még tovább is halasztást szenvedjen, a kérdést már most véglegesen megoldandónak tartotta, még pedig azon

¹ Országos levéltár. Revis. Libr. A. 1812. Nro 64.

² U. ott. Nro 66.

³ U. ott. Nro 86.

⁴ U. ott. Nro 90.

⁵ U. ott. Nro 19.

⁶ U. ott. Nro 26.

⁷ U. ott. Nro 56.

az alapon, a melyet az eddigi legfelsőbb intézkedések már megteremtettek.

Az 1800 január 31-én kelt udvari rendeletben azt a rendelkezést találta, hogy a könyvrevizorok negyedévenként terjeszszék fel a kerületükhöz tartozó nyomdák sajtótermékeinek kimutatását a helytartótanácshoz. Az 1802 december 10-én kiadott udvari rendelet pedig kötelességévé tette az összes hazai nyomdáknek, hogy nyomtatványaikból egy példányt az országos könyvtárba is beszoáltassanak. Ennek a két rendeletnek a betartásával el lehet érve a cél.

A földabroszokat, metszeteket, újságokat illetőleg azonban abban a nézetben volt a helytartótanács, hogy ezek beküldésére nézve, felsőbb rendeletek hiányában, nem intézhetnek. Mert az 1811 február 22-én megjelent udvari rendelet kimondja ugyan, hogy az elárúsítók ezekből is beszoáltassanak egy-egy példányt a császári könyvtárnak; ebbe azonban nem lehet bele magyarázni, hogy az országos könyvtárnak is joga lenne egy példányhoz. De nem tévesztendő szem elől azon körülmény sem, hogy míg a nyomdászoknál, a kik a nyomdai ipar űzésére külön engedélyt nyernek, ebben az engedélyben kifejezetten megállapíttatik bizonyos számú köteles példány beszoáltatásának kötelezettsége, ezektől tehát joggal meg lehet követelni, hogy ennek eleget tegyenek, addig az oly kereskedők, a kik minden különös engedély nélkül árusítják a földabroszokat, metszeteket, alig lesznek rákényszeríthetők ezek beküldésére.

A helytartótanács tehát czélszerűbbnek látta felhívni az összes tankerületi igazgatókat, intsék meg a kerületükhöz tartozó censorokat, hogy minél pontosabban tegyenek eleget a fentebbi udvari rendeleteknek, úgy a nyomdatermékek negyedévi kimutatását, mint a négy köteles példány beszoáltatását illetőleg; és a mennyiben ennek végrehajtása körül hatósági támogatásra lenne szükségük, kérjék ki esetről esetre ezt az illető hatóságtól. Egyszermind meghagyta az utóbbiaknak is, hogy az ily célból hozzájuk forduló censorok megkeresésének eleget tenni ne késedelmeskedjenek.

A mi pedig a múltban elmaradt köteles példányok utólagos beszerzését illeti, erre nézve azt ajánlotta a helytartótanács, hogy állítsa össze az ország könyvtárosa a be nem érkezett nyomtat-

ványok jegyzékét, mutassa be ezt nála, hogy ennek alapján rá lehessen szorítani a hiány pótlására a hanyag nyomdászokat.¹

Millert nem elégítette ki a helytartótanács eljárása. Egyelőre azonban csak annyit mond a nádorhoz intézett június 3-iki felterjesztésében, hogy miután úgy látja, a helytartótanács nagyon pártolja a nyomdákat s így nem lehet az országgyűlési iratokat tőlük megszerezni, kéri öfenségét gondoskodjék egy példányról a könyvtár részére is.

Nem mulasztja el azonban, később, július 1-jén, a nádor előtt hosszasabban és tüzetesebben is kifejtteni, mily csekély eredmény várható a helytartótanácsi intézkedéstől.

A hatósági nyilatkozatokból mindenekelőtt azt állapítja meg, hogy az egyes városi és megyei hatóságok nem fejtettek ki egyenlő buzgalmat a hazai irodalom érdekében. Többen egyáltalában nem foglalkoztak a javaslattal; némelyek a felelősséget a revisorokra óhajtának hárítani; mások ellenben elfogadták, a mit ő javaslatba hozott.

Az az egy kétségtelen, hogy nem lehet hatásuk a királyi rendeleteknek, ha az egyiktől megkívánják a köteles példányok beszolgáltatását, a másiktól pedig nem. Ki kellene tehát mondani, hogy a köteles példányok nem a nemes embert terhelik, hanem a nyomdászt. Ha nem erre az alapra fektetik a kötelezettséget, hiabavaló dolog a censorok jogköre felett tanácskozni.

A censoroknak abban áll a kötelességük, hogy megállapítsák, mely munkákat lehet kinyomatni, és melyeket nem. E kötelességüknek pedig eleget tesznek az által, ha az átnézett kéziratokról szerkeztett jegyzőkönyveket felküldik a helytartótanácsához. Sőt a helyi hatóságok bevonása nélkül nem is lehet reájuk bízni a köteles példányok bekívánását az oly emberektől, a kik joghatóságuk alá nem tartoznak. A hatóságok támogatására pedig csak akkor számíthatnak, ha bizonyos nyomtatványok elkobzásáról van szó. S hogy mennyi köszönet van ebben a támogatásban, azt őneki is volt alkalma tapasztalni, a mikor mint revisor működött Nagyváradon, ámbár ő megyei ember volt.

Azért kérte ő a hazai törvényekkel legteljesebb összhang-

¹ Országos levéltár. Acta Musaei A. 1812. Nro 660.

² U. ott. Nro 890. Igazgatósági irattár. A. 1812. Nro 28.

zásban lévő javaslatában a censorok üres hatalma helyett a hatóságok ellenőrzését, mert ha a hatóság megtudja venni a nemes származású eszmadián, szabón a városi adót, a nemes származású nyomdász, a ki nyomdája után úgy is fizet adót a városi pénztárba, szintén rá tudná szorítani a köteles példányok beszolgáltatására. Viszont, ha a nem nemes nyomdászok azt fogják látni, hogy nemes származású társaik fel vannak mentve a kötelezettség alól, abban a hiszemben, hogy velük jogtalanság történik, szükségképen mindenféle ürügyet fognak keresni a legfelsőbb rendeletek kijátszására.

Miután pedig a tapasztalat a mellett szól, hogy a könyvkereskedők és nyomdatulajdonosok semmit sem hajlandók tenni hazaszeretetből, hanem minden lépésüket a nyereségvágy vezérli, a nemes származásúakat ügyészi keresettel, a nem-nemeseket pedig pénzbírságokkal kellene rákényszeríteni az engedelmesre olyképen, hogy a felelősség ezért ne a censorokra, hanem a hatóságokra nehezedjék. A mint ezt őfensége maga is helyeselte az országgyűlés elé terjesztett jelentésében.

Kijelenti tehát Miller, hogy tisztelettel fogadja ugyan a helytartótanács legutóbbi intézkedéseit, azonban nem ringathatja magát azon reményben, hogy a cél elérése ezzel biztosítva lesz. A helytartótanács az egész kérdést irodalmi dolognak tekinti és nem közigazgatási ügynek. Nem veszi továbbá figyelembe a javaslat főbb pontjait a nemes származású nyomdatulajdonosokra vonatkozólag, holott ezek mulasztásából keletkezett a hiány, úgy az országos, mint az egyetemi könyvtárban. Nem terjeszkedett ki ezen felül azokra a pontozatokra, a melyek a latin és magyar nyelvű pozsonyi újságoknak a könyvtárba való beszolgáltatását lettek volna hivatva biztosítani, úgyszintén azokra sem, a melyek a hatóságok felelősségét és a hanyag nyomdászokra kirovandó bírságok megállapítását szorgalmazzák. Szóval, a helytartótanács mit sem tett a nemzeti intézet érdekében, hanem csupán felhívta a revisorok figyelmét a már régebben kibocsátott királyi rendeletek végrehajtására. Sőt mi több, a szerzőket, könyvkereskedőket és nyomdászokat még azon kötelezettség alól is felmentette, hogy a mappákat és metszeteket beszolgáltassák, kijelentvén, hogy az 1811-iki legfelsőbb rendelet csakis a bécsi császári könyvtár részére biztosít ezekből egy-egy példányt. Nem hiheti, hogy

az udvari rendelet ezt akarta volna, hanem igenis, hogy a köteles példányokat — ha mindjárt csak a császári könyvtárt nevezi is meg — mind a három könyvtár megkapja.

Miután kénytelen belenyugodni a helytartótanács intézkedésébe, a mely, az ő javaslatának figyelmen kívül hagyásával, a nemzeti intézet gyarapodását a szerzők, kiadók, könyvárusok és nyomdászok nagylelkűségére bizza, nem tesz ez irányban további lépéseket. Gondoskodni fog azonban arról, hogy a mint ő fensége elegendő munkaerővel látja el a Múzeumot, a hiányzó nyomtatványok összeirassanak és a helytartótanács elé terjesztessenek.¹

Néhány nappal később ismét panaszodik a hiányos intézkedés miatt.

Még június végén megszűnt Landerer Mihály örökösének, a latin és német nyelvű pozsonyi újságok kiadását biztosító kiváltsága, a mi a jövőben Weber Péter nyomdászra ruháztatott át. A nyomda azonban az új tulajdonos kezében sem mutatkozott hajlandónak az újságszámok beszolgáltatására. Pedig nem múlt el nap a nélkül, hogy valaki ne kereste volna azokat a könyvtárban, a mikor szégyenkezve utasították az illetőt a tisztviselők a kávéházba. Miller július 8-án a nádor elé terjeszti ezt az esetet is, hogy ő fensége lássa, mennyire hatás nélkül maradt a helytartótanácsnak a censorokhoz intézett leirata.²

Széchényi, Millernek a Nemzeti Múzeum igazgatójává történt kineveztetéséről, a Vereinigte Ofner und Pester Zeitung márczius 15-iki számából értesült. Ámbár méltán elvárhatta volna, hogy az örvendetes eseményt maga Miller is közölje vele, nem veszi rossz néven ennek elmaradását, hanem siet az új igazgatót melegen üdvözölni. Úgy tekinti a kinevezést, mint Miller érdemeinek megjutalmazását a nádor részéről, és hiszi, hogy szerencsekívánataiban mindazok osztozni fognak, a kik a hazát szeretik. A haza szeretete azonban arra a gondteljes kérdésre is rávezeti, hogy ki fogja helyét betölteni az övéhez hasonló tudással és munkálkodással? A tudat, hogy nincs két egyforma ember e világon, csak növeli gondját. Miután azonban Miller az egész intézet feletti fel-

¹ Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1812. Nro 1267.

² U. ott. Nro 1064.

ügyelettel, és a többi tisztviselő vezetésével is meg lesz bizva, abban a gondolatban keres megnyugvást, hogy az ő szelleme és buzgósága a többieket is lelkesíteni fogja. Ez által felbátorítva kéri őt, ajánljon neki ez állásra alkalmas egyéneket, miután hízeleg magának azzal, hogy a nádor meg fogja engedni, miszerint az ő felsége által kegyesen engedélyezett kinevezési jogot gyakorolja. Az intézet megalapítása alkalmával az összes hazai és külföldi tudós tevékenységével találkozott, hogy őt ajándékozta meg bizalmával, s miután alapítványának sorsa most is nem kevésbé fekszik szívében, mint akkor, reményli, hogy ezen újabb kinevezés is meg fog felelni a közönség várakozásának. Kéri egyúttal, küldje válaszát Sopronba.¹

A kért és várt válasz még három hét múlva sem érkezvén meg, a gróf ápril 15-én újból felkeresi Millert soraival. Csak elfogultságának tulajdonítja, hogy levelére, a melyben arra kérte, írja meg őszintén és barátságosan kit tart legalkalmasabbnak az előléptetése folytán üresedésbe jött állásra, még nem felelt. Olyant szeretne ugyanis ő felségétől nyert jogánál fogva kinevezni, a ki méltó lenne erre, és már irodalmi névvel is bír. Hogy a kinevezés joga őt illeti meg életében, halála után pedig utódait a kijelölési jog, azt Miller legjobban tudja. És egyáltalában nem akarná, hogy olyasmi történjék, a mi e jogra sérelmet jelentene. Erre nézve várja válaszát.²

Miller jó ideig nem felel még erre a levélre sem. Nem mintha nem tudott volna a könyvtáróri állásra alkalmas jelöltet, vagy mintha nehéz lett volna reá nézve a választás a sok jelölt között, hanem mert nem akarta, hogy Széchényi nevezze ki az új tisztviselőt. Ezt azonban nyíltan nem merte megírni a grófnak, hanem azon mesterkedett, hogy Széchényit befejezett dolog elé állítsa. A mit annál könnyebben keresztülvihetni remélt, mert tudta, hogy a kit utódjának kiszemelt, a nádor jóakarátát is nagy mértékben bírja.

Jelöltje az alig 28 éves Horvát István volt, a ki már akkor tekintélyes tudós, nagy hazafi, elsőrangú nyelvész és élelészű történetíró hírében állott.³

¹ Széchényi grófnak márczius 21-én kelt levele. Miller levelezése. XII.

² Miller levelezése. XII.

³ Vass Bertalan: Horvát István életrajza. Bpest, 1895. p. 188.

Horvát, a ki 1802-ben került Ürményi József országbíró házához mint fiainak nevelője, s a ki, vége szakadván a nevelőködének, 1808-ban az egyetem elnöki jegyzője, az egyetemi tanács jegyzője, a következő évben pedig országbírói titkár lett, s a ki ettől fogva az országbírónak valóságos jobb keze, családjának kedvelt tagja volt, nagyon korán összeköttetésbe jutott a Széchényi-országos-könyvtárral. Ha Ürményiékkel Pesten tartózkodott, soha sem mulasztotta el a könyvtárba ellátogatni, a melyet tőle telhetőleg igyekezett maga is gyarapítani. Úgy hogy Miller már 1804-ben dicsérettel emlékezik meg azon buzgalmáról, a melylyel a hiányzó nyomtatványokat és kéziratokat a könyvtár részére összegyűjti.¹

Minél jobban megismerte Miller a fiatal tudóst, annál nagyobbra tartotta kiváló szellemi képességeit, rendkívüli képzettségét; úgy hogy midőn Horvát István vállalkozását, a Révai halálával megüresedett egyetemi tanszék elnyerését illetőleg, nem koronázta siker, arra gondolt, hogy besegíti őt az újonnan szervezendő régiségtár őri állásába. »Biztatott Miller — írja Horvát Ferenczy János barátjának 1807 november 6-án — hogy a Magyar Régiség Gyűjteményének őrizőjévé fog beajánlani; de többé senki szavára várt építeni nem fogok, tapasztalván, mi keveset vigyáznak öreg uraink, a tisztosztogatásban az érdemes, vagy érdemteleniségre.«²

Később ismét felmerül annak lehetősége, hogy a nemzeti intézet kötelékeibe lép. »Vedd körül Millert — olvassuk Ferenczynek 1811 január 14-én Horváthoz intézett levelében — talán el sül valami; de mi, szeretném tudnom, quo titulo volnál a Múzeum mellett szükséges a Németnek? ird meg.«³

Sőt az 1811. év ápril havában a Vaterländische Blätter osztrák lap azt a hírt közölte, hogy a nádor Horvátot a Nemzeti Múzeum örévé valóban ki is nevezte. Az éppen Bécsben tartózkodó Ferenczy örömkönnyekre fakad ez érdekes tudósítás olvasásakor, és előkészületeket tesz, hogy a kinevezést baráti körben megünnepelje. »Az itten lévő magyar ismerősöket jó magyar nectarral megvendégelem egészségéde — írja ápril 3-án Horvát Istvának. Te Schwartzner Collegája! Képzelem magamnak, hogy köhő-

¹ Miller kéziratgyűjteménye. XV. p. 223.

² Irodalmi levelezések a Múzeum Kézirattárában.

³ U. ott.

Horvát Jován
M.

esős sz a poros könyvek közt. Miklós tanítódnak (Révai) lelke az Eliseumban ugrál; nagy becsre kapnak a szúrágta iratok!«¹

Annál nagyobb volt a kedvesen évődő jóbarát csalódása, mikor a hír hamis voltáról értesült. »Meg nem mondhatom, — olvassuk levelében — mely bosszúság között hallottam, hogy az Engel által kikürtölt múzeumi tisztedről még semmi bizonyos nincsen. Talán csak el nem marad! Uradnak is (Ürményinek) teljes szándéka, hogy a Literatura mellett maradj, mivel minden céled oda arányoz.«²

Maga Horvát István úgy nyilatkozik május 28-án Horvát Endréhez intézett levelében a kinevezésre vonatkozólag, hogy ez megeshetik, de nem tudja mikor.³ Amint hogy nem is tudhatta; mert hiszen még az is bizonytalan volt, mikor üresedik meg az állás Miller előléptetése folytán.

Végre megtörtént Miller kinevezése is. Sőt a nádor, Miller ajánlatára, több alkalommal hivatalos kiküldetésekre használta fel Horvát Istvánt, mintha már is az intézet szolgálatában állott volna.

Nem ok nélkül remélhette tehát Miller, hogy sikerül a nádornál keresztülvinnie Horvát kinevezését a nélkül, hogy Széchényi joga tekintetbe vétetnék, és a gróf leveleire azt válaszolhatja, hogy a könyvtárór kinevezése — akár csak a könyvtári szolgálóé 1810-ben — már megtörtént.

Miller azonban ezúttal rosszul számított; a dolog nem ment oly simán és gyorsan, mint előre elképzelte. A nádor nem volt rábírható, hogy Horvátot már most kinevezzék.

Miller attól tartott, hogy Széchényi, megbántódva az ő megmagyarázhatlan hallgatása által, és gyanura ébredve, egyenesen a nádorhoz fordul az állás betöltése ügyében és halomra dönti összes terveit.

Nehogy ez bekövetkezzék, május 16-án elszánja magát, hogy felel a gróf leveleire.

Válasza még hallgatásánál is sértőbb Széchényire és teljesen méltatlan írójához is. Nemcsak, mert hálátlannak mutatkozik benne a gróf iránt, mert gyengédtelen, fenhéjázó hangot enged

¹ Irodalmi levelezések a Múzeum Kézirattárában.

² U. ott.

³ U. ott.

meg magának vele szemben, mert kicsinylőleg szól roppant áldozatot igénylő adományáról, hanem mert nem egyszer az igazsággal is ellentétbe helyezkedik.

Levele így hangzik:

Exczellenciádnak a Széchényi-országos-könyvtár őrének kinevezése ügyében tett előterjesztése sokkal fontosabb dolog volt, mintsem hogy azonnal felelhettem volna Exciád márczius 21. és ápril 15-iki leveleire. Én ugyanis, a ki Exciád kinevezéséből működöm a nemzeti intézetnél, a mennyire nem vagyok részrehajló, és szeretek egyenes úton járni, és semmit nem tenni mellék célokból, hanem egyedül hivatalos kötelességeimnek élni, most sem tehettem, hogy ez ügyet a nádor elé ne terjeszszem, annak eldöntése céljából, vajjon az előléptetés folytán megüresedett Széchényi-féle állások betöltése Exciádat illeti-e meg, avagy, az ő felsége által legújában jóváhagyott szabályzat értelmében, az intézet védnökét?

Talán nem vétek az Exciád iránt érzett tisztelet ellen, ha részletesen elmondom, hogy a könyvtáróri állás már 1805 óta nincs betöltve. Jobb szerettem volna ugyan örökre elhallgatni, hogy a főherczeg nádor, valamivel az első menekülés előtt, felvilágosíttatván a felől, hogy az egyetemi pénztárból élvezett 600 frt fizetés és 200 frt lakbéren kívül mit sem kapok Exciádtól, mint a hogy ezt széltében beszéltek, engem országos könyvtárossá kegyesen kinevezni méltóztatott, felemelvén fizetésemet — ideiglenesen — 200 forinttal, az ör kinevezését pedig akkorra tartván fenn, a mikor a pénzalap ezt megengedi. Visszatérvén Temesből, a hol 15,000 frtnyi alapítványt gyűjtöttem, az ör fizetését 1200 forintban állapította meg, és elrendelte, hogy ezt én élvezzem. Majd 1807-ben megbízván a Nemzeti Múzeum tervének elkészítésével, ő fensége nemcsak szekrényeket, asztalokat, székeket készíttetett a könyvtár részére, hanem nekem is ingyen lakást adott a múzeumi épületben, ezen felül 12 öl fát fűtésre, és 25 font viaszt világításra. Midőn pedig a budai országgyűlés alatt tudomására hozták ő fenségének, hogy Exciád házi alkalmazottjai igazgatják a könyvtárt, és hogy Exciád engem is jóval azok alá helyez, és oly kevésbe veszi állásomat, szolgálataimat, érdemeimet, hogy a köztudatban nem mint állami tisztviselő, hanem mint Exciád alkalmazottja szerepelek, ő fensége engem, a ki e miatt le akar-

tam mondani állásomról, az országgyűlési követek előtt is több ízben feltűnően kitüntetett, és egy hozzám intézett nádori leiratban kinyilatkoztatta, hogy az ország könyvtárosa egyedül az ország nádorától függ, hivatalos utasításokat csak tőle tartozik elfogadni és minden tárgyról csak neki tartozik jelentést tenni.

A mikor a Nemzeti Múzeum pénzalapjának létrehozását célzó javaslatom elfogadtatott, buzgalmamat ismét 300 frtnyi fizetésemeléssel jutalmazta. Ekkor történt az 1809. évi második menekülés, mely alkalommal levélileg értesítette Biharmegyét az országos könyvtárnok és nádori történetíró utazásáról, engem pedig oda utasított, hogy ne csak a könyvtárt, hanem a nádori kéziratokat és más tárgyakat is magammal vigyem. Itt, azonfelül hogy a bihari nemességtől a természetrajzi osztály órének díjazására 20,000 forintos adományt eszközöltem ki, még 22,410 forintot gyűjtöttem össze; mire 1810 ápril havában bekövetkezett visszatértem után az igazgatónak 2000 forintban megállapított fizetésével is megjutalmaztattam. Végre tavaly, bizonyos méltányos okokból állásomtól való felmentésemet kérelmezvén, és ezt feleségem halála után újból és újból megsürgetvén, ő felsége a legfelsőbb helyről szervezeti szabályzatot kért a Múzeum részére, a mit a tisztviselők fizetésének megállapításával együtt megnyervén, a Múzeum állapotáról az országgyűlésnek jelentést tett, mely alkalommal munkálataimat is bemutatta, engem pedig február végén, a felség hozzájárulásával, egy igen nevezetes nádori leiratban, az egész intézetnek teljes cselekvési szabadsággal felruházott igazgatójává tett meg, s a nélkül, hogy erről a legkisebb sejtelmem lett volna, ismét megjavította fizetésemet 500 forinttal, azzal a biztosítással, hogy érdemeimet ő felsége is kellő jutalomban fogja részesíteni. Ez a váratlan kegy annyira zavarba hozott, hogy feltettem magamban, miszerint nem ellenkezem, hanem a míg erőm engedi, megmaradok állásomban.

Mindazonáltal bátor voltam ő felsége előtt kifejtteni, hogy feleslegesnek tartom az igazgatót ott, a hol nincs meg a szükséges tisztviselői kar. A mire azt kegyeskedett válaszolni, hogy az országgyűlés berekesztése után ki fognak neveztetni a tisztviselők, miután előbb leküldi hozzám a 11 folyamodó kérvényét, hogy ezekről véleményt adjak és az egyes állásokra a jelölést megtegyem. E közben kaptam meg Exciádnak két rendbeli levelét, és mintegy

válaszul ezekre, miheztartás végett, leérkezett hozzám a szervezeti szabályzat is.

Ez mindjárt az első pontban különbséget tesz a Múzeum jótévoői és annak alapítói közt. A kik könyveket, kéziratokat ajánlottak fel, ezek az adományozók; s ezek közt első helyen áll Exciád. Alapítóknak pedig csak is olyanok tekintetnek, a kik pénzadományval járultak az intézet létesítéséhez. A napokban az országos pénztár számnevőségénél járván, az itt vezetett jegyzőkönyvből is arról győződtem meg, hogy az alapítók sorában nem Exciád neve említettik, hanem ő felségéé, a ki az egyetemi alapból évenként 1750 frtot utalványozott, mely összeget a közalapítványi pénztár igazgatósága minden év november 1-jén tartozik az országos pénztárba beszolgáltatni, annak megjelölése nélkül, kiknek fizetésére fordítottassék.

A szervezeti szabályzat második pontja tiltja az oly alapítványok elfogadását, a melyek valamely tisztviselő, vagy szolga kinevezési jogát kívánják fentartani, miután ez a felségjogok közé tartozik, és miután ez által a fokozatos előléptetés igazságtalan módon megzavartatnék. A tapasztalat bizonyítja ugyanis, hogy az ily alapítványoknak igen sokszor az a céljuk, hogy a közintézetnél alkalmatlan, tisztességtelen pártfogoltak nyerjenek alkalmazást. Én is tettem, boldogult feleségem rendelkezéséből, alapítványt, a melynek évi kamatai meghaladják az 500 forintot, és még sem kötöttem ki magamnak semmiféle kinevezési jogot.

A szervezési szabályzat harmadik pontja szerint a kinevezési jog gyakorlását a király egyedül az ország nádorának tartja fenn, a kihez a folyamodványok is közvetlenül intézendők. A folyamodók közül a legalkalmasabb egyénnek kijelölése viszont az igazgatóra bízatik, azzal a kötelezettséggel, hogy megelőzőleg az illetők szakképzettsége, nyelvismerete és egyéni jelleme felől magának kellő tájékozódást szerezzen.

És miután a szervezési szabályzat negyedik pontja meg kívánja, hogy a Múzeum tudományos intézet legyen, kimondott az is, hogy csak alapos képzettségű, munkás egyének alkalmaztassanak, a kik a Múzeumi Aktákban irodalmilag is képesek legyenek működni, és éppen e miatt az erre képtelenek kérelmükkel elutasítandók, a magán ajánlatok pedig figyelembe nem veendőek. Szükséges ennél fogva, hogy a folyamodók már előbb valamely megyei vagy városi állásban, vagy valamely tudományos intézetnél,

kormányzéknel teljesítsenek szolgálatot, és hogy folyamodványukhoz szolgálati bizonyítványt csatoljanak. Ennek hiányában még a legutolsó írnoki állás elnyerését sem remélhetik. Megkivántatik ezen felül, hogy nemes származásúak legyenek, vagy legalább atyjuk közhivatalnok legyen, hogy a haza irodalmi kincseit aggodalom nélkül lehessen rájuk bízni, s hogy hűségükről képzettségükről ne akkor tegyenek először tanuságot, a mikor az intézethez jönnek, hanem arra nézve elegendő biztosítékot tudjanak felmutatni.

Ha a Múzeum tisztviselőitől a hivatalos kötelességek pontos teljesítését várják meg, ezzel szemben viszont oly előnyökkel bírnak, a melyeknél nagyobbakat már nem is kívánhatnak. A mellett, hogy az igazgató ugyanazon rangfokozatban áll, mint a nádori kancellária vezetője, az örök és segédörök a nádori hivatal titkárával, az írkokok, vagy lajstromozók a nádori kancellária expeditorával, a kancellisták pedig a kancellária jegyzőjével tekintetnek egyenlőknek. Anyagi ellátásuk is fényes. Az igazgató 2000 forintot kap, 9 szobás lakást, 12 öl tüzi fát és 30 font viaszt a világitásra. A 4 ór mindegyike 1200 frtot, 6 szobás lakást, 9 öl fát és 18 font viaszt. A négy segédőr egyenkint 1000 forintot, 5 szobás lakást, 8 öl fát, 15 font viaszt. Az első osztályú írkok 800, a második 700 forintot, 4 szobás lakást, 7 öl fát, 12 font viaszt. Az igazgatósági kancellista 600, a másik kettő 500 forintot, 3 szobás lakást, 6 öl fát, 8 font viaszt. A szolgálkat és házi szolgálkat az igazgató nevezi ki és bocsátja el. Az igazgatósági szolgálka, a ki egyuttal házfelügyelő is, 400 forintot kap, 2 szobát, 2 öl fát és 16 font faggyút. A többi négy szolgálka, úgymint, a könyvtári, régiségtári, technologiai és természetrajzi osztály szolgáljának évi fizetése egyenkint 365 frt; lakás, fűtés és világitás ugyanannyi mint az igazgatósági szolgálké. A négy házi szolgálka egyenkint 200 forint fizetést, 1 szobás lakást, 2 öl fát, 12 font faggyút kap. A portás pedig ruhát, 300 frt fizetést, egy szobát, konyhát, kamarát, 4 öl fát és 24 font faggyút.

Ha nem emelem is ki, látni fogja Exciád a szabályzat e pontjaiból, mily terhes állása van az igazgatónak. Az ő vállaira nehezedik az összes tisztviselőknél és szolgálknak megválasztása. Őneki kell minden egyes alkalmazotról ítéletet mondani, és főleg arra ügyelni, hogy az ajánlatok révén tudatlan és tapasztalatlan

emberek ne jussanak az intézethez. Nem hallgathatom el, hogy, miután a fizetési alap az én buzgólkodásom folytán magánadományokból létesült, a nélkül, hogy az egyes állások megjelöltettek volna, az alapítók közt felmerülhető irigység, versengés és zavar elkerülése czéljából ő felsége igen bölcsen akként intézkedett, hogy a kinevezés joga, az igazgatónak előzetes, szigorú vizsgálaton alapuló kijelölése után, egyedül a nádort illesse; mert különben bekövetkezhetnék az az eset is, hogy a már szolgálatban lévők sérelmére valaki őrt, másvalaki segédőt, a harmadik irnokot stb. nevezze ki.

Mindezt nem azért említem fel, mintha okvetlenül meg kellene szüntetni Exciád kiváltságát, a melyet fentartani igyekszem, hanem hogy a tisztviselők alkalmazására vonatkozó, királyi megerősítéssel ellátott igen üdvös intézkedések, Exciád figyelmét ki ne kerüljék. Erősen meg vagyok róla győződve, hogy Exciád, ha úgy vélekedik, miszerint kiváltságlevelének tartalmához továbbra is ragaszkodnia kell, a megüresedett könyvtáróri állásra a legfelsőbb rendeleteknek megfelelően, semmi esetre sem fog valamely ismeretlen egyént javaslatba hozni, hanem olyat, a ki a szükséges szellemi és lelki képességekkel rendelkezik. Mert nagyon nehéz a könyvtárór állása is. Nem elég, ha csak bibliografiai jártassággal rendelkezik, hanem nyelvismeret, a hazai dolgokban való tájékozottság, fáradhatlan szorgalom, éles ítélőképesség, a források ismerete kívánatik meg tőle, a mellett, hogy a látogatókat is kell tudnia fogadni. Szükséges továbbá, hogy a tudományos dolgokban képes legyen útmutatással szolgálni, statisztikai, politikai, történelmi, jogi kérdésekben, magasabb parancsra véleményt adni. A katalogusok írása, a kéziratok osztályozása és más hasonló dolgok a lajstromozó hatáskörébe tartoznak. Éppen ezen okokból nem hallgathatom el Exciád előtt, hogy a nádor ő fensége teljesen Horvát István felé hajlik, sőt őszintén meg kell vallanom, hogy bizonyos mértékben már végzi is a hivatal teendőit, a mennyiben az országbiró úr és több követ ajánlatára s az én kérésemre, ő küldetett ki a pozsonyi könyv- és levéltárak átkutatására. Feladattát oly fényesen oldotta meg, hogy a nádor megígérte neki, miszerint az országgyűlés befejeztével ki fogja részére állítani a kinevezési iratot, a könyvtáróri állásra. Tartozom az igazságnak azzal a kijelentéssel is, hogy hozzá hasonlót Exciád nem fog tudni aján-

latba hozni, vagy kinevezni. A ki csak ismeri, mindenki csodálja tehetségét, éles ítélő képességét, készülségét, szorgalmát, nyájas modorát stb.

Jól tudom, hogy Exciád kinevezési jogát, mindjárt az intézet létesülése idején, Bécsben és Budán egyaránt kétségbe vonták, azt állítván, hogy nincs rá eset, miszerint valakinek, az erre szükséges pénzalapítvány nélkül, kinevezési jog engedélyeztessék oly állásra, a melyet a kincstár díjaz. Bármint legyen is ez, szerény véleményem szerint mindenképp felett kívánatos lenne ő fenségét megelőzni, pl. ily módon: értesülvén a lapokból az én előléptetésemről, előáll a megüresedett könyvtáróri állás betöltésének szüksége; ez állásra Exciád a kiváló szellemi adományairól ismert Horvát Istvánt mutatja be ő fenségének, a nélkül, hogy valamely hivatkozás történnék a kiváltságlevelre, mely többféle záradéka miatt szerfelett visszatetszik. Biztosíthatom Exciádat, hogy ő fensége ezen előterjesztésből azonnal el fogja érteni, mit akar Exciád. Ily módon talán nem kellene semmiféle összeütközéstől tartani, és úgy a szervezeti szabályzatnak, mint Exciád kiváltságlevelének eleget lehetne tenni.

Egyébiránt Exciád elhatározásától függ, követi-e tanácsomat, vagy sem. Engem a szabályzat nem kötelez véleményem nyilvánításában arra, hogy az Exciádnak engedélyezett kiváltságra tekintettel legyenek, hanem csupán abban az irányban ró rám felelősséget, hogy a legarraalóbb egyén alkalmaztassék.

Mindezt, akaratom ellenére, részletesebben voltam kénytelen elmondani, hogy Exciád neheztelését se vonjam magamra, és ő fensége előtt se keveredjem valami gyanuba. Ha Exciád kifogásolná szavaimat, kérem, bocsássa meg őszinteségemet.¹

Széchenyinek méltán rosszul estek Miller bántó sorai. Hűséges embere, Tiboldt, már a mennyire a fenmaradt számlákból, levelezésekből és egyéb feljegyzésekből lehetséges volt, kimutatta, hogy 1775—1812-ig az országnak ajándékozott gyűjteményekre, s a katalógusok kiadására 160,000 forinton felül — abban az időben óriási összeget — áldozott,² és Miller most még azt is el akarta tőle vitatni, hogy neve az intézet alapítói közt szerepeljen! Távól

¹ Széchenyi levéltár. I. kötet 13. szám, II. csomag, 71. szám.

² U. ott. I. kötet, 3. szám, II. csomag, 129. szám B.

áll azonban tőle, hogy ezt hasonlóval viszonzza. A nála szokásos finom, előkelő hangon, nyugodt méltósággal megírt válaszában csak egyet akar Millerrel megértetni, hogy a kinevezési jogtól elállani semmi szín alatt nem szándékozik.

Hogy javaslatom — írja 1812 július 1-én Sopronból Millernek — a melyet két levelemben tettem, bővebb megfontolást és magyarázatot igényelt, Uraságod válaszából megértettem. Meg fog tehát bocsátani, ha én is hosszadalmasabb leszek, miután az abban foglaltakba sem belenyugodni, sem azokat hallgatással melőzni nem lehet.

Mindenek előtt örömmel elismerem mindazon érdemeket, a melyeket Uraságod elsorol, s a melyeket a Széchényi-országos-könyvtár gyarapítása és fejlesztése körül szerzett. Csak szerencsét kívánhatok magamnak ahhoz, hogy Uraságod előtt, őrré történt kinevezése által, tágabb működési tért nyitottam meg, és lehetővé tettem nemcsak azt, hogy a tudományokban még nagyobb előhaladást tegyen, és nevét az irodalom terén még szélesebb körben ismertté tegye, hanem hogy ő fenségének kegyes jóindulatát is kiérdemelje.

Örvendek, hogy ő fensége elé terjesztette azon kérdést, — a melyet különben nem emlékezem, hogy levelemben érintettem volna — vajjon a Széchényi-féle tisztviselők előléptetése által üresedésbe jött állások betöltése engem illet-e meg, vagy pedig, az ő felsége által legújabbán életbe léptetett szabályzat alapján, az intézet fővédnökét, mert az ő ítéletétől nincs mit tartanom; hisz mindenki úgy ismeri őt mint a jogok és kiváltságok buzgó őrét, az alapítók és alapítványok igaz védelmezőjét.

Más érzelmekkel értesültem Uraságod leveléből a felől, hogy találkozott valaki, a ki azt mondotta ő fenségének, hogy én sem a könyvtár, sem Uraságod iránt nem tanusítottam bőkezűséget, hogy házi embereim igazgatják a könyvtárt, a kiknek kedveért Uraságod teljesen háttérbe szorittatik stb. Ha ezeket csakugyan mondotta valaki, az nem az én, hanem az illető lelkiismeretét terheli. Nemcsak Uraságod saját leveleivel, hanem számtalan más irással, a melyet kész vagyok bár mely pillanatban ő fenségének bemutatni, igazolhatom, mit tettem a könyvtár alapításának első éveiben a felszerelést, az irodai szerek beszerzését, az irnokok alkalmazását illetőleg és miként adtam bizonyítékát Uraságod iránt

táplált hajlandóságomnak és bizalmamnak. És nem szüntem volna meg később sem ilyen és hasonló czélokra tehetségemhez képest áldozni, ha Uraságod nem tekinti mindenkor csekélységnek mindazt, a mivel én, mint magán ember, erkölcsi és anyagi javát előmozdítottam. Nem elégedvén meg ezzel — bocsánat az őszinteségért — Uraságod véleményemet többé ki nem kérte, mind kevesebbet keresett fel, s végre teljesen elhanyagolt; úgyannyira, hogy a lajstromok készítésére, az újabb munkák beszerzésére, ezek rendezésére, átadására kénytelen voltam nem holmi jelentéktelen egyéneket, hanem gyermekeim nevelőit, a kik úgy idehaza mint külföldön érdemes emberek hírében állanak, igénybe venni, miután Uraságod, a kit erre többször felkértem, mindannyiszor azt válaszolta, hogy ő fensége ügyei és parancsai minden idejét lefoglalják. S midőn az intézet pénzalapja, fejlődése felől kérdezősködtem, azt állította, hogy erre nézve már megkapta ő fenségétől a szükséges rendeleteket. Hogy pedig én e rendeleteket illetőleg még tovább is tudakozódjam, tiltotta ő fensége iránt érzett hódolatom és bizalmam, a melyben nem is csalódtam, mert hisz mindenkor fenn fognak állani annak maradandó bizonyítékai, hogy ő fensége nagylelkű, fáradhatlan tevékenységű támogatása nélkül semmi állandót nem lehetett volna létesíteni.

Éppen ez okból, a mit Uraságod az újonnan életbe léptetett szabályzatra nézve írni méltóztatott, nem az én dolgom elbírálni, micsoda intézkedések foglaltatnak ebben a Múzeum némely alkalmazottjára vonatkozólag. Engem három dolog nyugtatott meg mindig: az a tudat, hogy szeretett hazámnak mindenkor hasznára lenni igyekeztem; ő felsége kegyelme, mely a számomra kiállított oklevél erejénél fogva alapítványomat jóváhagyni méltóztatott; és a mi jóságos nádorunk fáradhatlan igyekezete, a melylyel az én csekély szolgálomat hathatós támogatásával fejleszteni kívánta. Ezekre támaszkodva nézetem szerint nekem csak ahhoz kell ragaszkodnom, a mit számomra és családom számára ő felsége királyi levele biztosít. Ebben pedig nincs szó arról a megkülönböztetésről, a melyet Uraságod tesz levelében az adományozók és alapítók közt. Hanem világos szavakkal meg van mondva, hogy az őri, irnoki és szolgálai állásra, míg élek, engem illet a kinevezés joga, utódaim pedig ugyanezekre kijelölési joggal fognak bírni; azzal a hozzáadással, hogy mindezek fizetésüket az egyetemi alapból nyerjék.

Nem akarom én azoknak dicsőségét kisebbiteni, a kik készpénzzel járultak a Múzeum pénzalapjának növeléséhez; ellenkezőleg, minden igaz hazafi csak hálás szívvel veszi az irodalomért és annak művelőiért hozott áldozatokat. Bizonyára soha sem törekedtem arra, hogy mások érdemeit magamnak lefoglaljam, sőt, mint Uraságod nagyon jól tudja, én voltam rajta, hogy az adományozók nevei megörökíttessenek és a lapokban is közzététessenek, mert mindig azt óhajtottam, hogy mások is kövessék példámat.

Szerfelett örvendek tehát, hogy annyi pártolója akadt az intézetnek polgártársaim körében, és mindenkor örömmel fogom hallani, hogy a hazának ajándékozott könyvtár sok ezerrel gyarapodott. Azonban, dicsekvés nélkül elmondhatom én is, hogy a mit a hazának felajánlottam, nagy áron szereztem meg, és arany, ezüst régipénzgyűjteményemnek nagyobb az értéke, mint sok alapítványé, a mit az utóbbi években tettek az intézet javára. Nem akarom én ezeket — a mint már mondtam is — kisebbiteni és nem is tettem volna szóvá, ha Uraságod nem kényszerít rá az által, hogy az összehasonlítás révén ajándékomat lebecsüli és engem nem nevez alapítónak, hanem csak adományozónak.

A mit Uraságod a múzeumi alkalmazottaknál megkívánandó képzettségről ír, csak helyeselni tudom. Bár mindenkor szigorúan szem előtt tartanak ezeket. Egyébként, hogy én sem tettem Uraságoddal rossz választást, eléggé mutatja saját levele, a melyben elsorolja, mennyi mindenféle jótéteményben, kitüntetésben részesült kegyelmes nádorunk jóvoltából azóta, hogy én a könyvtár örévé kineveztem. Legutóbbi kitüntetéséhez is szívből, örömmel gratulálok.

A mi továbbá azt illeti, hogy a kinevezési jog mindjárt kezdetben vita tárgyát képezte úgy Bécsben, mint Budán, én ugyan mit sem tudok róla, de ha úgy lenne is, csak annál nagyobb volt velem szemben a király ő felsége kegyelme, ha annak daczára hogy némelyek felszólaltak ez ellen, mégis kiállítani méltóztatott számomra a királyi kiváltságlevelet és a Széchényi-országos-könyvtár említett tisztviselőinek kinevezési jogát reám ruházni kegyeskedett. Minthogy most ismét, és pedig éppen Uraságod részéről (a ki pedig ezen, akkor még világosnak, most pedig már kétségesnek mondott kiváltságlevél erejénél fogva nyerte el másokkal

szemben az őri állást), vonatik kétségbe a kinevezési jog, szükségesnek látom ragaszkodni a királyi diplomában foglaltakhoz, meg lévén róla győződve, hogy ő fensége ismert kegyessége és igazságszeretete nem akarhatja, hogy az Uraságod által benyújtott, vagy benyújtandó tervezet alapján elűttessem a nekem kegyesen engedélyezett jogtól, sőt biztosra veszem, hogy ő fensége soha sem fogja senkinek megengedni felséges királyunk kiváltságlevelének megsértését.

Hogy a királyi diploma — miként Uraságod írja — a sokféle kikötés miatt nagyon visszatetszik, azon annál inkább csodálkozom, mert ő fensége parancsára állíttatott ki. Azonban ez sem aggaszt engem; mert van-e valami, a mi mindenkinek tetszik? A mit nem bíráltnak? A mire azt ne mondanák az emberek, hogy ők jobban, különben végrehajtották volna? Ezt bizonyára Uraságod is nem egyszer tapasztalta, midőn tudomány^s munkáit az egyik jobban dicsérte, a másik kevésbé, s midőn azt látta, hogy néha legjobb szándékai elé is akadályokat gördítenek.

A mint saját magamra való tekintetből is minden alkalommal kimutatni igyekeztem, hogy leghőbb kívánságom, a Széchényi-országos-könyvtárban valóban érdemes irodalmi embereket alkalmazni, és e célból Uraságodat is megkérdeztem, kit ajánlana leginkább az őri állásra, úgy most sem kívánok egyebet, mint hogy a hozzám intézett folyamodvány kapcsán, a szükséges adományokkal felruházott egyént, a nekem adományozott jog alapján, kinevezhessem. Erősen hiszem, ő fensége is kegyesen be fogja látni és el fogja ismerni, hogy senki sem fog azonnal, örré történt kinevezése pillanatában, mindazon tökéletességekkel rendelkezni, a melyeket csak is az Uraságodnak rendelkezésére álló segédeszközökkel, huzamosb időn át, hosszabb gyakorlat árán lehet megszerezni, és a melyekkel — bocsánat őszinteségemért — Uraságod sem rendelkezett, a midőn örré lett, bár igazán nagy képzettséggel birt, hanem folytonos buzgó munkássággal jutott el csak oda, hogy a Nemzeti Múzeumnál alkalmazandó egyének felől méltóan mondhasson véleményyt.

Fájó szívvel kell felemlítenem azt is, hogy azok a megismétlődő kísérletek, a melyek bizonyára ő fensége tudtán kívül történtek a nekem adományozott jog megsemmisítésére, elijesztenek attól, hogy a mit halálom után utódaim nem csekély meg-

terheltetésével, az intézet javára és gyarapítására tervbe vettem, végre is hajtsam; sőt másokat is el fog ijeszteni hasonló alkotásoktól, ha azt látják és hallják, hogy még a királyi biztosítékok sem tartatnak tiszteletben.

Attól az öntudattól, hogy helyesen cselekedtem, hogy az országos-könyvtár létesítésével szeretett nemzetem dicsőségét, az ország javát, polgártársaim üdvét és az irodalom fejlesztését valamennyire én is előmozdítottam, és hogy ez által másoknak is példát adtam, senki sem foszthat meg. Ha találkoznak is, a kik ezt nem ismerik el, vagy legalább a hazának hozott csekély áldozatomat még inkább kisebbiteni igyekeznek, lesznek bizonyára olyanok is, a kik több elismerésben fognak részesíteni.

Ezeket kellett Uraságod terjedelmesebb levelére részletesebben elmondanom; bocsásson meg nekem is az őszinteségért, a melylyel mondanivalóimat előadtam.¹

Ugyanekkor a nádornak is elpanaszolja Széchényi a rajta esett méltatlanságot.

Értesülvén a lapokból, — írja — hogy Millert, a kit én a nekem kegyesen engedélyezett és az 1802 november 26-án kiadott királyi kiváltságlevelében megerősített jogomnál fogva, a Széchényi-országos-könyvtár első örév kineveztem, Fenséged a Múzeum igazgatójává tette, lehetetlen, hogy ne kívánjak magamnak szerencsét, hogy a kitüntetés azt a férfit érte, a kire az intézet alapításakor választásom esett, mely választás e szerint Fenségednek is teljes jóváhagyásával találkozott.

Ezen tudat által bátorítva és meg akarván felelni a jövőben is a Fenséged által a Nemzeti Múzeum iránt tanusított fáradhatlan gondoskodásnak, azzal az alázatos kérelemmel keresem fel Fenségedet, méltóztassék a Széchényi-országos-könyvtár örének kinevezésében kegyességével, bölcsességével s azzal a jóakarattal, a melylyel mindenkor kész a haza üdvét előmozdítani, kegyesen támogatni.

Tudom, Fenséges Uram! hogy polgártársaim szemében sem mívelhetnék kedvesebb dolgot, mintha ezen állás betöltésénél annak szándékát is figyelembe veszem, a kinek javunkat akaró jóságos lelkületét mi élők tapasztaljuk, utódaink pedig hálás kegyelettel fogják emlegetni. De egyúttal a nekem kegyelmesen enge-

¹ Másolat a Széchényi-levéltárban I. kötet, 13. szám, II. csomag, 73. szám.

délyezett kinevezési joggal is jobb akként élnem, hogy ott keresek tanácsot, a hol a haza boldogságának forrása fakad, s a honnan az ország üdve származik.

Már akkor is ez volt erős reménységem, a mikor a hazámnak felajánlott csekély ajándék fölé annak képét helyeztem, a ki egyedül volt hivatva az intézetre fényt deríteni, azt fejleszteni, annak állandóságot biztosítani; semmi egyebet nem kérvén a királyi kegytől magam és utódaim számára, mint hogy az örnek, irnoknak és szolgának kinevezési joga, míg élek, engem illessen meg, utódaim pedig kijelölési joggal birjanak ez állásokra.

Midőn tehát Fenséged jóságától tanácsot, igazságszeretetétől pedig bocsánatot kérnék, még csak azt akarom Fenséged előtt elpanaszolni, hogy Miller igazgató leveléből a legnagyobb szívbeli fájdalommal értesültem arról, hogy még 1807-ben azt jelentették Fenségednek, miszerint a könyvtárt semmiféle adományban nem részesítettem, vezetésére házi embereimet alkalmaztam, és Millerrel úgy bántam, mintha ezeknél sokkal alábbvaló lenne.

Fenséges Császári Királyi Hercege! Lelkiismeretem tanuskodik amellet, hogy hiúságból és öndicsőségem kereséséből soha semmit nem tettem, tehát a könyvtárt sem ily czéllal létesítettem. Nem vezet a hiúság most sem, midőn a névtelen rágalmazóval szemben kijelentem, hogy nincs igaza, és Fenségedet alázattal kérem, méltóztassék megengedni, hogy hiteles okmányokkal mutathassam ki, mit tettem, főként a könyvtár alapításának első éveiben, annak gyarapítására, mennyi bizalommal bocsátottam butorokat és pénzt egyaránt e czélból Miller rendelkezésére, mennyire igyekeztem — erőmhöz képest — kezére járni, és mily indokok vezettek, a mikor nem házi embereimet, hanem igenis gyermekeim nevelőit, a kiket mindenki képzett, kifogástalan, alkalmas egyéneknek ismert, alkalmaztam. Fájó lélekkel venném, ha Fenséged, a ki hiszem, ismeri lelkületemet, ismeri készségemet mindenre, a mi a király és az ország javára szolgálhat, éppen oly dologban ítélt volna el ártatlanul, meghallgatás nélkül, a miben a haza diszére és polgártársaim üdvére az alapot megvettem, polgártársaimat az anyagi segélyeszközök összehozására serkentettem, és a kinek mindenkor az volt és marad egyedüli óhaja, hogy Fenséged a megkezdett épületet befejezéshez juttassa.¹

¹ Másolat a Széchényi levéltárban I. kötet, 13. szám, II. csomag, 72. szám.

Megértvén Miller Széchényi leveléből, hogy kinevezési jogáról senki kedvéért és semmiféle körülmények közt nem hajlandó lemondani, nem látott maga előtt más útát czélja elérésére, mint a nádor előtt oly színben feltüntetni a dolgot, mintha az intézet létérdeke kívánná meg, hogy a kinevezést ne a gróf, hanem ő fensége gyakorolja. Természetesen, a nádor előtt nem meri állítani, hogy a kinevezési jog a királyilag jóváhagyott szervezeti szabályzat alapján illeti meg az intézet fővédnökét, hanem csak azt igyekszik elhitetni ő fenségével, hogy Széchényi kinevezése több szempontból sérelmes és káros lenne.

Abból indul ki, hogy őfensége igazgatóvá történt kinevezése alkalmával még azzal is megtetézte iránta tanusított kegyes jóakarátát, hogy az országgyűlés befejeztével kilátásba helyezte a többi tisztviselő kinevezését. Strázsay távozása még jobban előkészítette ezt. Miután az egyes állásokra már többen folyamodtak, a folyamodók szigorú megvizsgálása után elodázhatlannak tartja megtenni javaslatát, ezen állások betöltésére vonatkozólag.

Erre több sürgető okot lát. Először, mert az egyes gyűjtemények minden reményt meghaladó gyarapodása alkalmas embereket követel, a kik hivatva lennének ezeknek kezelését, rendezését, megőrzését, az intézet díszére, a nemzet dicsőségére, a király és az ország javára eszközölni. Másodszor, mert hasztalan törekszik ő, vagy bárki más, a gyűjtemények gyarapítására, ha nincsenek mellette segítőtársak, a kik az intézet szolgálatában, annak fejlődésével lépést tartanak. Harmadszor, mert abban a korban van, a melyben annál kevésbé lehet el a szükséges segítség nélkül, minél nagyobb buzgalommal jár el — a mint a múltban, úgy a jövőben is — ezen egyének vezetésében, oktatásában. És végre negyedszer, mert a jelen szűkös viszonyok közt, a mikor nem egy ok szól az építkezés megkezdése ellen, tanácsosabbnak látszik, addig is, míg ő, vagy más valaki összegyűjti a szükséges összeget, a már meglévő tőke kamatait részben a kinevezendő tisztviselők fizetésére fordítani.

Összesen öt egyént kellene kinevezni, úgymint: egy őrt a könyvtárba, egyet a régiségtárba, egy gyakornokot a természetrajzi osztályba, úgyszintén egy lajstromozót és szolgát ugyanide.

A könyvtáróri állásra vonatkozólag az a nehézség merül fel, hogy Széchényi gróf magának vitatja a kinevezési jogot. Már

megkereste őt az iránt, hogy ne kívánja e jogot azok sérelmével gyakorolni, a kiknek bőkezűségéből az intézet pénzalapja létrejött, és azoknak igazságtalan mellőzésével, a kik már tényleg az intézet szolgálatában állanak, valamint azon szabályzat ellenére, mely múzeumi tervezet VIII. fejezete értelmében a tisztviselők kinevezését kizárólag az ország nádorára ruházza. A könyvtár vezetését nem lehet oly emberre bízni, a ki éppen hogy el tudja olvasni a könyvczímeket, és ezeket betudja vezetni a katalogusba; hanem oly tanult egyénnek kell lennie, a ki jól tudja olvasni a régi irásokat, a közügyek megvilágítására szolgáló anyag forrásait ismeri, és ezeket szükség esetén feldolgozni is képes. A nádor ítélete elé terjeszti, le akar-e mondani jogáról és esetleg elnézni, hogy valami érdemtelen ember erőszakoltassék az intézetre, a ki mindazt, a mit eddig, nem a Széchényiek dicsőségeért, hanem az ország érdekében alkotott, egyszerre semmivé tenné.

A régiségügyi őrre nézve úgy nyilatkozott ő fensége az országgyűlés elé vitt jelentésében, hogy az éremgyűjtemény gondozásával a könyvtárőr lenne megbízandó. Kénytelen bevallani, hogy hibázott, midőn a Múzeum tervezetében ő is erre az álláspontra helyezkedett. De a mikor e tervezetet megszerkesztette, még semmiféle éremgyűjtemény nem létezett, sőt gondolni sem lehetett arra, hogy ez rövid időn belül annyira megnövekszik. Azonban csakhamar belátta tévedését, saját tapasztalatai alapján, a mikor az éremgyűjtemény katalogusához a pótkötetet összeállította. Hogy egy ember nem elegendő mindkét osztály ellátására, kitetszik abból is, hogy az ő fensége által jóváhagyott napirend szerint két nap van a könyvtár és két nap az éremgyűjtemény látogatására fenntartva; mert így a többi munka elvégzésére alig jutna két nap. De eltekintve ettől, bár minden tudományág közt megvan a kapcsolat, az érmészet oly szakismereteket kíván, a melyeknek elsajátítása maga igénybe vesz egy emberéletet. Ha tehát a könyvtár összeköttetnék az éremtárral, könnyen megtörténhetnék, hogy az őr inkább lenne könyvárus mint könyvtárnok, vagy felületes, avagy semilyen érmész nem lenne. Legüdvösebb volna tehát e kettőt különválasztani, és úgy a könyvtár, mint az érem- és régiség-tár élére külön embert állítani.

A múzeumi tervezetben egy írnokot, vagyis lajstromozót hozott javaslatba és ezenfelül 2—3 íródeákat. Most azonban jobb-

nak látná, ha a milanói intézet mintájára két lajstromozó nevezetné ki, a kik kizárólag könyvtári teendőkkel foglalkoznának, az íródeákok helyére pedig két írnok jönne, az írásbeli munkákra.

Gondosan meghányva-vetve a szükségleteket, az egyes állások betöltésére a következő javaslatot terjeszti őfensége elé.

A könyvtárőri állásra nem csak ő, hanem az országbiró is Horvát Istvánt ajánlja, a ki már is jó nevet vívott ki magának irodalmi munkásságával s a ki egyéb kiváló tulajdonai miatt is közkedveltségnek örvend. Valósággal arra született, hogy könyvtárőr legyen, s azért kinevezését a legmelegebben ajánlja.

A régiségáróráé Haliczky Antalt kellene megtenni. Mindkettő fizetése 1200 forintban lenne megállapítandó, a mennyit a természetrajzi tár őre élvez.

A természetrajzi osztályban eddig Kutschera János kancellista segédkezett; őt adjunctusnak lehetne ide kinevezni évi 8—900 forint fizetéssel.

A lajstromozói állásra öt folyamodás érkezett be. A pályázók ellen azonban több kifogás emelhető. Az egyik hebeg, és nem is tud jól magyarul; a másik hijával van minden tudományos képzettségnek stb.

Valamennyi közt leginkább ajánlható Szikcsák András, a ki kellő nyelvismeretekkel rendelkezik, a mennyiben 6 nyelven beszél, s a ki az egyetemi könyvtár mellett már 10 éven át teljesít szolgálatot, előjáróinak teljes megelégedésére. A második lajstromozói állásra pedig Stur Lipót lenne alkalmas, a ki bírja a magyar, német, francia nyelvet, és már eddig is többször segítségére volt az irodai munkákban.

Az előléptetés folytán megüresedendő állásokra szintén öt pályázó van. Ezek közt leginkább merné ajánlani Perleberg Boldizsárt, a ki nemcsak magyarul, németül, hanem francziául is tud valamit, és azóta, hogy folyamodványát benyújtotta, a diplomatikában is bámulatos előhaladást tett. Második kancellistának pedig Batla Mihály ügyvédet, a ki egyaránt bírja a magyar és latin nyelvet, s a kinek tudományzomjától remélni lehet, hogy lesz belőle valami.

Az eddigi alkalmazottak közt egyike a leghasznavehetőbb és leghűségesebb embereknek Cseronka András könyvtári szolgálta, a ki 350 forint fizetésért, mert hisz Péter Ferencz táblabiró

még csak ez évi július hó 1-jén tette le 200 frtos alapítványát, hogy ennek évi 12 frtnyi kamatát a könyvtári szolgálta élvezze,¹ még az épületre is felügyelt. Ennek az érdemes embernek — az eddigi működési kör mellett — a házfelügyelői czímet kellene adni, fizetését pedig 400 forintra felemelni.

Az összes állások betöltése által 3938 forint költségtöbblet állana elő, a mennyiben a fizetések 9650 forintot tennének. Ő vállalkozik rá, hogy a hiányzó összeg kiegészítésére szükséges pénzeket összehozza.

Feltesztésének befejező soraiban azon reményének ad kifejezést, hogy a nádor el fogja fogadni lelkiismeretes, minden részrehajlástól ment javaslatait. A mint soha semmit nem tett önérdékből, hanem minden gondolata a király iránti hűségéből, a haza szeretetéből s ő fenségével szemben tanusítandó szolgálatkészségből származott, s a magyar nemzet hasznára, a nemzeti irodalom fejlesztésére irányult, úgy soha sem fog a nádornak belé helyezett bizalmával visszaélni, és munkálkodását bőven megjutalmazva fogja látni az által, ha oly egyéneket von az ország szolgálatába, a kik a hazafiak kívánságainak és a nádor várakozásainak egyaránt megfelelnek. És mindenkor legfőbb igyekezete leendő, a meddig az Ég engedi, mindent a jelzett cél felé irányítani, hogy a nemzeti intézet hasznát ne csak Magyarország, hanem egész Európa lássa.²

Még két kedvencz terve volt Millernek, a melyeket már régebben szeretett volna megvalósítani. Most, hogy reménye volt rá, miszerint a tisztviselők kinevezése által a Nemzeti Múzeum szervezése is kezdetét veszi, ismét a nádor elé viszi ezeket.

Az egyiket, a mely abból állott, hogy a Nemzeti Múzeum igazgatója egyúttal az ország történetírója czimével tüntetessék ki, már a múzeumi tervezetbe is felvette. Most azt pengeti, hogy ez által az intézet tekintélye is mennyire megnövekednék. Kivihetőségének pedig mi sem állja útját, mert ehhez még külön királyi intézkedés sem szükséges. Nemcsak az egyes szerzetes rendeknek van külön történetírójuk, hanem külföldön, pl. Lengyelországban az egyes hatalmasabb családoknak is. Miért ne lehetne nálunk is akár

¹ Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1847. Nro 1421.

² Fogalmazvány az igazgatósági irattárban. A. 1812. Nro 52.

az országnak, akár a nádornak oly embere, a ki hivatva lenne az egyes hatóságoknak, a magasabb hivatalnokoknak, az íróknak és tudósoknak segédkezet nyújtani a források megjelölésével, egyes oklevelek megküldésével, nemkülömben a közügyekben adandó felvilágosításokkal? Bizonyára senki sem tehetné meg ezt könnyebben, mint a Nemzeti Múzeum igazgatója, a kinek első sorban kell ismernie a gondjaira bízott irodalmi kincseket.

Másik, szintén régi kívánsága volt, hogy az intézetnek meg legyen a maga pecsétje. Ő maga is elismerte, hogy mindez csekély jelentőséggel bír, de az emberek — úgymond — ilyenre is figyelemmel szoktak lenni.

Nem szeretné azonban — írja augusztus 13-án kelt felterjesztésében — ha úgy tünnék fel a dolog, mintha újabb címre áhítoznék. Távol legyen tőle! Ő már úgy sem remél semmit, sem nem fog kérni életében semmit. A jó lelkiismeret az ő legnagyobb jutalma és legszebb czíme. Ő ezen állást cím nélkül, sőt anyagi károsodásával is hiven betölti, miután naponkint felkeresik őt leveleikkel a tudósok, majd ebben, majd amabban a kérdésben kérvén ki véleményét.¹

Mialatt Miller minden követ megmozdított, hogy a nádornál Horvát István kinevezését kieroszakolja, Széchényi türelmetlenül várta József nádor válaszát. S miután teljes kilencz héten keresztül hiába várta, szeptember 8-án újabb felterjesztéssel él.

Bátor voltam — írja ebben — Millernek a Nemzeti Múzeum igazgatójává történt kineveztetése alkalmából arra kérni Fenségedet, hogy engem a könyvtár órének kinevezésében bölcs tanácsával megsegíteni kegyeskedjék. Miután választ erre mind ez ideig nem kaptam, holott eddig Fenséged mindenkor megörvendeztetett feleleteivel, nem gondolhatok egyebet, mint hogy levelem elveszett. Legyen szabad tehát előbbi levelem másolatát is ide mellékelve, alázatos kérésemet megismételni.

Fenséges Főherczeg! Midőn a nemzeti intézet létesítéséhez ő felsége legmagasabb beleegyezését kikértem, egyedül azon cél lebegett szemeim előtt, hogy szerény példám által buzdítva, mások is rábíressanak arra, hogy az országnak és lakosainak javára, dicsőségére szolgáló gyűjteményeiket, ezen intézet közvetítésével, a hazának ajándékozzák.

¹ Fogalmazvány az igazgatósági irattárban. A. 1812. Nro 53.

E mellett tanuskodik azon körülmény is, hogy ő felségének és Fenségednek képeit helyeztem el az intézetben, annak diszével, dicsőségével és állandóságának zálogául. Távol állott tehát tőlem minden hiúság, minden vágy a dicsőség után, és nem lehet azzal sem gyanúsítani, mintha én az intézet vezetésébe beleavatkozni akartam volna, miután úgy az ő felségének benyújtott folyamodványban, mint a királyi diploma harmadik pontjában határozottan kifejezésre jut, hogy az intézet igazgatását egyenesen Fenségednek kérelmeztem fentartani. Én nem kértem más befolyást az intézet ügyeinek intézésében, mint 1. hogy életem folyamán, a gyűjteményeknek saját költségemen való gyarapításával és a katalógusok kiadásával az intézet fejlesztéséhez hozzájárulhassak; 2. hogy míg élek, jogom legyen gyermekeim nevelőit, őket méltóan megjutalmazandó, az őri állásra, másokat viszont az irnokságra és szolgálai állásra kinevezni, utódaimnak pedig mindezekre kijelölni; és végre 3. hogy példát adandó családom későbbi tagjainak arra, hogy nyomdokaimon haladjanak, szabad legyen azt, a mit hazámnak ajándékoztam, és még ezentúl is, életemben, vagy halálom esetére, felajánlani fogok, márványtáblával megjelölni, a melyen ez a felírás álljon: »II. Ferencz császár, Magyarország királya és József főherceg nádor idejében a Széchényi grófok családjának magyar könyvtára a hazának szenteltetett 1802-ben.«

A feliratban nemcsak keresztnevem elhagyásával igyekeztem a hiúság, vagy dicsekvés gyanuját elkerülni, hanem azt is megakadályoztam, hogy a tábla, a melynek felállítására már többször kértem gyermekeim, még életemben megjelölje azt a csekélységet, a mit a haza céljaira szenteltem; bár a diploma 5. pontja ezt megengedte.

Ebben a három dologban, a melyet a királyi oklevél számomra fentartott, bizonyára nem talál Fenséged veleszületett méltányossága semmit, a mi akár az intézetre nézve lenne sérelmes, vagy hátrányos, akár pedig engem, avagy önzetlen szándékomat helyezné ferde világításba.

Újból bizalommal esedezem tehát Fenségednél, kegyeskedjék a Miller helyére állítandó egyén nevét, a ki Fenséged bizalmát kiérdemelte, kinevezés céljából velem közölni.

Ismeretes előttem, Miller május 16-án hozzám intézett leveléből, hogy engem mindenféle okból leszóltak Fenséged előtt,

ügyszintén tudom azt is, hogy Miller a Fenségednek benyújtott tervezet alapján (a melyben a Múzeum szervezetét óhajtaná keresztülvinni) a királyi oklevél önkényes értelmezésével megsemmisíteni szeretné a nekem engedélyezett kinevezési jogot. Az sem titok előttem, hogy Miller engem a nemzeti intézet alapítóinak sorából törölt, azzal az indokolással, hogy az általam kinevezettek javadalmazására alapítványt nem tettem. Sőt arról is tudomásom van, hogy Miller már 1810-ben, a mikor a szolgálai állás megüresedett, bizonyos Cseronka Andrást hozott, az én megkérdezésem nélkül, Fenségednél javaslatba, és hogy éppenséggel nem tetszett neki, a midőn Fenséged, igazságszeretete által vezéreltetve, 1810 június 23-án hozzám intézett soraiban Cseronka kinevezését reám bizta.

Minthogy Miller eljárása sérelmes diplomámra, és mert Miller azt is állítja említett levelében, hogy az én kiváltságlevelém különféle engedményei miatt nem tetszik, és kinevezési jogomat mindjárt kezdetben Bécsben és Budán egyaránt kétségbe vonták, indíttatva érzem magamat Fenségedhez alázattal folyamodni, a ki egyedül tud nekem igazságot szolgáltatni, és az intézettől minden oly sérelmet, a melytől Miller félni látszik, elhárítani.

Engedje meg egyúttal Fenséged, hogy a magyar uralkodók azon pénzeit, a melyeket időközben szereztem be az ország éremgyűjteménye részére, ezennel megküldjem. Bízom benne, hogy legközelebb másokat is küldhetek. Anna királyné fametszetű képét, némely előkelő állású és irodalmi ember leveleivel együtt, a kik t. i. a nekik megküldött katalógusokért mondanak ezekben köszönetet, a Múzeum céljaira szintén mellékelem. Örömet szolgáltattam volna a nemzeti intézetbe ezen alkalommal azon nyomtatványokat és kéziratokat is, a melyeket a katalógus legutolsó pótkötetének megjelenése óta szereztem be nagyobb mennyiségben; miután azonban Millernek sohasem tetszett az oly könyvek czímeit, a melyeket vagy az egyes szerzők, vagy pedig a helytartótanács küldött be, velem közölni, hogy a királyi kiváltságlevél második pontja értelmében a további pótlékok közreadhatók legyenek, — másodpéldányokra pedig pénzt kiadni és ezeket Pestre szállítani, főleg a mai viszonyok közt, feleslegesnek tartottam, Fenséged is be fogja látni, hogy úgy a könyvek beszerzésében, mint a katalógus további kiadásában önhibámon kívül lettem megakasztva. Nehogy pedig másnak mulasztása még tovább is

akadályozzon a magamra vállalt kötelezettség teljesítésében, méltóztassék Millernek kegyesen meghagyni, állítsa össze a II. pótkötet kiadása óta beérkezett könyvek czimeit, osztályozza ezeket és küldje el nekem Bécsbe, a hol örömmel fogom ezeket, az általam vásárolt munkákat is hozzáadva, cenzura alá adni, átnézni és kinyomatni, annál is inkább, mert tapasztalásom szerint ez itt kisebb költséggel történhetik meg, mint Pesten; ugyanezt az eljárást követvén a kézirat-katalogusnál is, ha a III. pótkötet kiadása iránt Fenségednek intézkedni méltóztatik.¹

Hogy felterjesztése annál bizonyosabban a nádor kezéhez jusson, Széchényi Tibolthtal küldte fel Budára.

Tibolth a leveleket Privitzer elnöki titkárnak adta át, hogy azokat a nádor elé terjeszse. Értesülvén József nádor az iratok tartalma felől, látni kívánta a gróf részére kiadott királyi kiváltságlevél másolatát. A mit elolvassván, úgy nyilatkozott, hogy majd válaszolni fog Széchényinek. Egyelőre pedig közölje Privitzer Tibolthtal, hogy őneki sem czélja, sem szándéka nem volt soha a gróft jogaiban háborgatni.

Széchényi azzal is megbízta Tibolthot, igyekezzék »kitanulni«, kit óhajtana a nádor könyvtárörnek. Tibolth Privitzert kérte meg, tudakolja meg erre vonatkozólag ő fensége akaratát.

A nádor határozottan megmondotta, hogy Horvát Istvánt kivánná és ajánlani is fogja őt Széchényinek; eddig is csak azon okból nem történt ez meg, mert a pénzalapokat, a melyekből a fizetések kiutaltatnak, a devalvatio következtében nagy veszteség érte. Mivel azonban a nagyváradi káptalan 20,000 forintot adományozott az őr fizetésére, és a tanulmányi alap is ad bizonyos összeget hozzá, az őr kinevezése nem fog többé akadályokba ütközni.²

Tibolth mindjárt magával is hozta Horvátnak Széchényihez intézett folyamodványát, a könyvtáróri állásra.

Ebben elmondja Horvát, hogy, mint elég jó forrásból értesült, a gróf az alapítási oklevélben biztosított jogánál fogva ez állást alkalmas és a szükséges tulajdonokkal felruházott egyénre óhajlja ruházni. Minekutána ő gyermekkora óta fáradhatlan szor-

¹ Másolat a Széchényi levéltárban. I. kötet, 13. szám, II. csomag, 75. szám.

² U. ott. I. kötet, 13. szám, II. csomag, 97. szám.

galommal szentelte életét a hazai történelem alapos megismerésére és erről irodalmi munkáiban is bizonyosságot tett, hogy még nagyobb buzgalommal adhassa magát a tudományos kutatásokra, készebb lenne a politikai vagy birói pályán elérhető minden előléptetésről lemondani, mint a megkezdett útról letérni. Azzal az alázatos kéréssel fordul tehát most hozzá, hogy tekintetbe vevén az ő csekély igyekezeteit, adományozza neki a megüresedett állást. Ez a gróf részéről újabb bizonyága lesz az irodalom és annak művelői iránt mindenkor tanusított jóindulatának, reá nézve pedig a leghathatós b ösztönzésül fog szolgálni, hogy mindig méltónak mutassa magát pártfogására.¹

Széchényinek magának is leginkább kedve szerint volt Horvát István jelöltsége; ennél fogva azt válaszolta neki október 14-én, hogy nagy örömeire szolgál, hogy alkalmat nyert, neki, a kinek tudományos készülségét, kiváló lelki tulajdonait nem egy oldalról hallotta dicsérettel emlegetni, szolgálatot tehetni, annál is inkább, mert mindazt feltalálhatni véli benne, a mit egy országos könyvtár őréből megkivánni lehet. Biztosítja tehát, hogy a mint a nádortól, kinek tanácsát némely, a Széchényi-országos-könyvtárral kapcsolatos ügyben kikérte, választ kap, őt az őri állásra a nádornál jelöli, és erről annak idején értesítendő.²

A nádor azonban még sokáig nem látta érkezettnek az időt az állás betöltésére, minek folytán a Széchényinek adandó válasz is elmaradt.

Minél jobban huzódott a kinevezés, Miller annál inkább rajta volt, hogy Horvát Istvánt ez alatt az intézethez közelebb hozza. Erre nem sokára ismét kedvező alkalma nyílt.

Még az 1812. évi országgyűlés idején történt, hogy Horvát István az országbíró kíséretében Pozsonyban tartózkodván, nemcsak Bécsbe rándult fel két ízben is, hogy a császári könyvtárban a magyar történelmet érdeklő kéziratokat átvizsgálja, hanem Pozsonyban is ilyenmő kutatásokkal töltötte szabad idejét. Így látta meg a pozsonyi káptalan könyvtárában a halhatatlan Pray György által először ismertetett misekönyvet, mely a legrégibb magyar nyelvemléket tartalmazza. Kérésére a könyvtár őre,

¹ Széchényi levéltár. I. kötet, 13. szám, II. csomag, 77. szám.

² Fogalmazvány u. ott. 79. szám.

Melczer András kanonok, megengedte, hogy a kódexet lakásán tanulmányozhassa. Horvát nem állhatta meg, hogy több tudós barátjának meg ne mutassa a rendkívül becses emléket, melynek híre ez úton eljutott egészen a nádorig, a ki maga is látni óhajtott.¹ Értesülvén róla, hogy a könyvtárban még számos nagy értékű ősnymtatvány, kézirat s oklevél őriztetik, február 25-én azt a megbízást adta Horvátnak, hogy írja össze ezeket.

Horvát, Melczer jóakarattú támogatása mellett, gondosan átkutatta a káptalani könyvtárt s levéltárt, és márczius 24-én írásbeli jelentésben számolt be a nádornak az eredményről.

A káptalani könyvtárban 14 drb ősnymtatványt írt össze és 5 drb kódexet; a káptalani levéltárban pedig számos oklevelet. Betekintett ezenfelül a primási könyvtárba is, a hol Bél Mátyás 41 kötetnyi kéziratát látta. Kéziratokra akadt az Adonyi-könyvtárban is. Pozsony városának levéltárában pedig több rendbeli oklevelet talált, a melyeket legalább másolatban szeretett volna a könyvtár számára megszerezni stb.¹

József nádor két ízben is — először június 30-án, majd másodízben szeptember 17-én — írt a káptalannak, hogy járuljon hozzá a nemzeti intézet gyarapításához és engedje át a Horvát István által jegyzékbe vett dolgokat az országos könyvtár részére. Mire a káptalan hazafias tagjai október 21-én kijelentették, hogy azon buzgalom által indítatva, mely már a múltban is nem egyszer megnyilatkozott náluk a nemzeti kultúra előmozdítására érdekében, s mely a jövőben sem fog bennük lohadni, mindazt, a mi a nádor által hozzájuk leküldött jegyzékben foglaltatik, a Nemzeti Múzeumnak ajándékozzák, a mennyiben ezek nem a hiteles helyi levéltár tartozékát képezik.

József nádor november 6-án értesítette Millert a nagybecsű ajándékról, felhíván őt, tegyen javaslatot a nyomtatványok stb. átvételére és elszállítására nézve.

Miller abban a véleményben volt, hogy megbízható és tudós embert kellene a nádor megbízólevelével Pozsonyba küldeni. Ha oly egyénre esnék ugyanis a választás, a kiben meg vannak ugyan a szükséges ismeretek, de semmiféle kapocs nem fűzi őt a Múzeum-

¹ Tudományos Gyűjtemény. 1835. I. 107.

¹ Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1812. Nro 1000.

hoz, attól lehetne tartani, hogy el talál veszni valami a kezén. Viszont, ha nem bírna az illető a kellő tanultsággal, esetleg az átvétel körül követhetne el mulasztást. Azt ajánlotta tehát a nádornak, bizza meg az átvétellel Horvát Istvánt, a ki különben is

*manifestato, et in futura quoque tempora preservata,
 et, studio, hinc Celsitudinis Vestrae Caesaricae
 Regiae univ[er]sa, quas Eadem a nobis desupe-
 rare, ac in adu[er]sato Elenchis exponere, Benigne
 usum est, tam volumina et manuscripta quam
 etiam literaria Documenta, quae videlicet, seu in
 Bibliotheca, seu in privato; e Regnicolati enim,
 quod curae, ac administrationi nostrae legitime
 n[ost]ri commissum, crediturque est nihil in origine
 extrahi posse, ipsa Celsitudo Vestra Caes-
 arica Regia Benigne perspicere dignatur,
 nostro Archivio expressit, demissa non tantum
 offerimus, verum etiam, pro oblati subinde
 resignandi, declaramus*

*Qui in reliquo Benignitati, ac aliis Gratiis
 impense devot[is], profunda cum submissio[n]e,
 perseveramus*

Celsitudinis Vestrae Caesaricae Regiae

Posoni 2° 8° 1812

*humillim[us], Obedim[us], serv[us], Capell[anus]
 Capitul[is] Posoniense[rum]*

A POZSONYI KÁPTALAN NYILATKOZATA A KÉZIRATOK ÉS NYOMTATVÁNYOK
 ÁTENGEDÉSÉRŐL.

felfedezte ezeket a ritkaságokat, s a ki talán még többet is találhatna ott. Költségkimelés szempontjából Miller saját kocsiját ajánlotta fel a szállításra.¹

¹ Igazgatósági irattár. A. 1812. Nro 72.

Időközben Kovachich Márton is értesült a káptalan aján-
dékáról s úgy nyilatkozott a nádor főudvarmestere előtt, hogy
ő nagy örömmel vállalkoznék az átvételre. A Múzeum igazgatója
— úgymond — bizonyára csak azon okból nem gondolt reá,
mert azt hitte, hogy mostanában érkezvén meg hosszabb útjáról,
ki van fáradva, és tekintettel lévén korára, valamint a téli idő-
járásra, nem akarta őt nyugalomban háborgatni. Ő azonban tel-
jesen a haza javára kívánja magát szentelni, és erre a meg-
bízásra a téli időben is elegendő erőt érez magában. Annál
kevésbé érti, miért kellene mást kiküldeni, miután ő semmi-
féle útiköltségre nem tart igényt, és a káptalan, valamint a város
előtt is jól ismert egyéniség.¹

A nádor ennek daczára Horvát Istvánt bízta meg november
29-én a kódexek átvételével, egyrészt hogy alkalmat szolgáltatson
neki a Nemzeti Múzeum körül szerzett érdemeit gyarapítani,
másrészt pedig hogy arra buzdítsa őt, miszerint újabb dolgokat
is igyekezzék itt felfedezni.

Horvát már csak a következő évben szabadulhatott el az
országbíró mellől, hogy küldetésének eleget tegyen.

Megérkezvén január 4-én Pozsonyba, azzal a kéréssel mutatta
be másnap a káptalannak a nádor megbízólevelét, részesítse még
több nagylelkű adományban is a Nemzeti Múzeumot. A káptalan
azonban vonakodott a már hozott határozattól eltérni, és a kano-
nokok a betegeskedő préposthoz, ez pedig a kanonokokhoz utasí-
totta Horvátot. Végre január 7-én abban állapodtak meg, hogy
néhány kötettel többet is kikereshet Horvát, mint a mennyi a
jegyzékben foglaltatik.

A Múzeum iránt a többenél is több jóindulatot mutató Melczer
kanonok kíséretében járt fel Horvát több napon keresztül a szé-
kesegyház tornyába, a hol a könyvtár őriztetett. A zord hidegben
alig voltak képesek naponkint egy-két órát itt eltölteni. Végre a
kanonok megbetegedett. És így Horvát nem volt képes száz
kötetnél több kéziratot átnézni. Azt ígérte azonban Melczer, hogy
alkalmasabb időben szívesen fog segítségére lenni, csakhogy a
Nemzeti Múzeum minél több ajándékhoz jusson.

¹ Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1812. Nro. 1964.

Miller feljegyzései szerint Horvát István a következő kéziratokat és nyomtatványokat szállította Pestre, mint a pozsonyi káptalan megbecsülhetlen értékű, fejedelmi ajándékát.

I. Kéziratok.

[387. Qu. Hung.] Missale Hungaricum. XII—XIII. század. Az úgynevezett Pray-kódex, a mely a halotti beszédet, a legrégebb magyar nyelvemléket őrizte meg számunkra.

[C. L. M. Ae. 220.] Missale secundum ritum ecclesiae Strigoniensis. XIV. század. 2-r. Hártján.

[C. L. M. Ae. 222.] Missale Strigoniense. XIV. század. közepe. 2-r. Hártján.

[C. L. M. Ae. 214.] Missale Strigoniense. XIV. század. 2-r. Hártján.

[C. L. M. Ae. 95.] Missale Strigoniense. XIV. század. 2-r. Hártján.

[C. L. M. Ae. 215.] Missale Strigoniense. XV. század eleje 2-r. Hártján.

[C. L. M. Ae. 216.] Missale Strigoniense. Per manus Michaelis de Tynstain (=Tyrnau, Nagy Szombat). XV. század eleje. 2-r. Hártján.

[C. L. M. Ae. 218.] Missale Strigoniense. XV. század első fele. 2-r. Hártján.

[C. L. M. Ae. 94.] Missale Strigoniense. XV. század. 2-r. Hártján.

[C. L. M. Ae. 219.] Missale Strigoniense. Anni 1488. 2-r. Hártján.

Ezen felül egy Missale 2-r., hártján, melynek azonosságát nem voltunk képesek megállapítani.

[C. L. M. Ae. 128.] Breviarium Blasii canonici Posoniensis. XIV. század. 2-r. Hártján.

[C. L. M. Ae. 126.] Biblia. Per manus Udalrici Turrificis de Mistelbach. Anno 1424. 2-r. Papíron.

[C. L. M. Ae. 89.] Martyrologium. XIV. század vége. 2-r. Papíron. [Miller szerint hártján.]

[C. L. M. Ae. 50.] Biblia. XIII. század. Hártján 2-r.

[C. L. M. Ae. 78.] Biblia Venceslai Ganois canonici Posoniensis. XIV. század eleje. Hártján. 2-r.

[C. L. M. Ae. 196.] Vegyes tárgyú kézirat: tartalmát biblia-magyarázó jegyzetek, Psalterium cum glossa és Livius első könyve teszik 2-r. XIV. század. Hártján és papíron.

[311. Qu. Hung.] Pápay János. Az oltári szentségben a Christus jelenlétének igazságáról. Klagenfurt, 1608. 4-r. Papír-kézirat.

II. Nyomtatványok.

- Missale Strigoniense. Nürnberg, Ant. Koburger, 1484. 2-r.
 » » Velence, Erhard Ratdolt, 1486. 2-r.
 » » Brünn, Stahel és Preinlin, 1491. 2-r.
 » » Velence, Joh. Emer. de Spira, 1495. 4-r.
 » » Velence, ny. n. n. 1503. 4-r.
 » » Velence, Lucas Antonius de Giunta, 1507. 8-r. (Millernél tévesen 1501.)
 » » Velence, Nicol. de Francfordia, 1511. 4-r.
 » » Velence, Joh. Em. de Spira, 1498. 2-r.
- Missale Ordinis Sancti Pauli primi Heremitaë. H. és é. n. 2-r.
 Hártýára nyomtatva.
- Missale Strigoniense. H. és é. n. 4-r. (Igy meghatározhatatlan.)
 Missale Quinqueecclesiense. Velence, ny. n. n. 1499. 4-r.
 Missale Zagrabieense. Velence (1511. Évszám nélküli péld.) 2-r.
 » » Velence, 1511. 2-r.
- Ordinarius Strigoniensis. Nürnberg, Geor. Stucho, 1496. 8-r.
 Ordinarium Strigoniense. Velence, Lit. Giunta, 1520. 8-r.
 Telegdi Nicolaus. Ordinarium officii Divini. Tyrnaviæ. 1580. 8-r.
 Psalterium ecclesiae Strigoniensis. Velence, Lucas Antonius de Giunta, 1515. 4-r.
- Breviarium Strigoniense. Velence, Petrus Liechtenstein, 1524. 8-r.
 Breviarium Zagrabieense. Bécs, Leopoldus Voigt 1687. (Helyesebben: 1688.) 8-r.
- Liber ordinarius Strigoniensis. 8. Viennæ, 1588.« (Ilyen czim és évszám alatt nem ismeretes. Valószínűleg össze van tévesztve az 1558-iki esztergomi Breviariummal, a mely a pozsonyi káptalanból került a M. N. Muzeumba.)
- Ordo et ritus ecclesiae Strigoniensis. Viennæ, typographia Societatis Jesu. 1560. 8-r.
- Directorium ecclesiasticum. Nagy-Szombat, typis Academicis, 1674. 8-r.
- Johannes de Thwroc. Chronica Hungarorum. Augsburg, Erhardus Ratdolt, 1488. 4-r. (Miller jegyzékében hibásan: 1483 van.)
 Jacobus de Voragine. Historia Lombardica. Ulm, 1488. 4-r.
 Pelbartus de Temesvár. Sermones de tempore. Strassburg, Johannes Knoblauch, 1506. 2-r.
- Pelbartus de Temesvár. Sermones de Sanctis. Hagenau (Millernél tévesen; Argentorati), 1509. 4-r. 2 kötet.
- Pelbartus de Temesvár. (Helyesen: Oswaldus de Laskó), Quadragesimale bigae salutis. Hagenau (Millernél rosszul: Argentorati) 1498.

Pelbartus de Temesvár. *Stellarium coronae benedictae Mariae Virginis*. Hely és é. n. 4-r.

Pelbartus de Temesvár. *Sermones*. H. n. 1489. 4-r.

Bornemissza Péter. *Prédikációk*. Detrekő, 1584. 2-r.

» » *Postilla*. I. rész. Komjáthi és Szempte, 1573. 4-r.

Erdősi Sylvester János. *Új testamentom*. Sárvár, 1541. 4-r.

Telegdi Miklós. *Evangeliumok magyarázatja*. I. rész, Bécs, 1577. II. rész. Nagy Szombat, 1578. 4-r.

Telegdi Miklós. *Evangeliumok magyarázatja*. Bécs, 1638. 4-r.

Historia columnae Traiani cum Iconibus. Fol. (E czim alatt nem lehetett feltalálni.)

Thalassus Ferdinando III. *oblatus*. Bécs, 1631. 2-r.

Draskovich György. *Philosophia*. Grác, 1618. 2-r.

Sebacher Johannes. *Der zum vierten Erbaute Tempel Salomon*. Nagy Szombat, 1703. 2-r.

Monoszlai András. *A képek tiszteletéről*. N. Szombat, 1588. 4-r.

Monoszlai András. *A Szentek segítségéről*. N. Szombat, 1589. 4-r.

Monoszlai András. *Apologia religionis Christianae*. Nagy Szombat, 1588. 4-r.

Monoszlai András. *Az Isten malasztjáról s a szabadakaratról*. Nagy Szombat, 1600.

Agendarius liber (magyarúl). Nagy Szombat, 1596. 4-r.

Zvonarics Mihály. *Magyar postilla*. Csepreg, 1627—28. 4-r.

Evangeliumok és Epistolák. Bécs, 1616. 8-r.

Keresztúry Pál. *Csecsemő kerestyén*. Gyulafejérvár, 1638. 4-r.

Pázmány Péter. *Az setét hajnalcsillag után búdosó Luthéristák vezetője*. Bécs, 1627. 4-r.

Viszocsányi Franciscus. *Hecatombe sacra*. Nagy Szombat, 1690.

Okleveleket egyáltalában nem engedett át a káptalan, abból indulván ki, hogy magánlevéltárában csakis a káptalan jogaira vonatkozó iratokat őriz; a hiteleshelyi okiratokból pedig csak abban az esetben adhatna ki valamit, ha az országgyűlés őket esküjök alól feloldaná.¹

¹ Horvát István által a nádorhoz beterjesztett jelentés másolata a könyvtári irattárban. A. 1812. Mátray Gábornak Horvát István felett tartott emlékbeszédében azt olvassuk, hogy 1813 június 22-én ismét Pozsonyba küldetett a káptalan által újabban átengedett kéziratok átvételére. Sőt Vass Bertalan (Horvát István életrajza p. 227.) tudni véli, hogy ezúttal is sok misés könyvet és egyéb régiséget hozott magával, bár fáradozásainak nem volt oly eredménye mint első ízben. Tény, hogy a nádor júniusban újból megbízta Horvát Istvánt, hogy Pozsonyba utazzék. »Juniusban vettem

Bármily háládatlannak mutatta magát Miller Széchényivel szemben, midőn a könyvtár őrének kinevezése szóba került, nem tagadhatjuk, hogy mint a Nemzeti Múzeum igazgatója sem fordít kevesebb gondot a könyvtárra, mint annakelőtte. Folytonosan kutat a becsebb nyomtatványok és kéziratok után, igyekszik ezeket — rendszeren a nádor hathatós közbenjárásának felhasználásával — megszerezni, állandóan sürgeti a köteles példányok pontos beszolgáltatását stb.

Midőn József nádor Prágába utazik, felkéri őt, hasson oda, hogy a Budai Krónikának a prágai egyetemi könyvtárban őrzött példányát a csehek vagy adják el, vagy ajándékozzák oda a Nemzeti Múzeumnak.¹

Már régebben kereste Werbőczy horvát fordítását is; míg végre arról értesült, hogy Verhovác zágrábi püspök könyvtárában van egy példány. Azonnal felkérte a nádort, vesse magát közbe, hogy a püspök a Múzeumnak átengedje. Úgyszintén, hogy szerezzék meg a nagyváradi káptalan birtokában lévő Forgách Pál-féle, 5—6 kötetből álló kéziratgyűjteményt, valamint a szintén itt őrzött és igen ritka Historia Lombardicát, mely a

Nádor Ispánnak parancsát, hogy ismét Pozsonyba induljak — írja 1813 október 8-án Horvát Endrének. Menni akartam; az öreg (az országbíró) hetenként bízott az eleresztéssel, azonban hetenként itt tartoztatott, azt felelvén végre, hogy én az ő szolgálatában és nem a Nádor Ispányéban vagyok.« November 23-én ismét panaszkodik barátjának, hogy a szolgaság terhei, nagy kedvetlenségére akadályozzák pozsonyi útját. Nem is fordult meg Pozsonyban, csak 1814 június 15—július 15-ike közt, még pedig az országbíró kíséretében átutazóban, a mikor aligha volt érkezése a könyvtárban kutatgatni. Bizonyára e miatt nem találjuk sem a hivatalos iratokban, sem a Múzeum gyarapodási naplójában nyomát annak, hogy másodízben is hozott volna kéziratokat Pozsonyból.

¹ Országos levéltár. Acta Musei. A. 1812. Nro 968. A Krónikát ezalatt Tibolth is folytonosan kereste Széchényi számára. Legutóbb Kott Jakabnak a müncheni udvari könyvtár első titkárának írt ennek megszerzése ügyében. Ez azonban november 2-án kelt levelében azt válaszolta neki, hogy végtelenül sajnálja, de a Budai Krónika nincsen birtokában; már többekkel levelezett annak megszerzése ügyében, sőt 1000 forintot is ígért érte, de hasztalan. Augsburgban — mint mondják — lett volna egy példány, a melyet a württembergi király vett meg. Nincs meg a 300,000 kötetből álló müncheni udvari könyvtárban sem. Őneki megérne 1000 aranyat is, csakhogy természetesen elsősorban az ő könyvtárunknak kellene megszereznie, ha alkalom nyílnék rá. Széchényi-levéltár. I. kötet, 13. szám, II. csomag, 81. szám.

magyar szentek életrajzait tartalmazza, s a melyet a tudósok már nem egyszer kerestek az országos könyvtárban.¹

A nádor írt mindkét helyre, s közbenjárásának meg is lett a kívánt eredménye, mert a zágrábi püspök elküldötte Werbőczyt, Csáky László nagyváradi nagyprépost és a káptalan pedig átengedte úgy a Forgách-féle kéziratokat, mint a Historia Lombardicát.²

Ugyanigy jutott a könyvtár, Fischer István báró egri püspök és káptalanának ajándékából, Veranchich Antal kéziratainak birtokába.²

Koller József pécsi nagyprépost pedig, Kovachich útján, 7 oklevelet küldvén be a könyvtárnak, kinyilatkoztatta, hogy Veranchichnak 5 kötetre terjedő kézirateit, a melyeket Jankovics Miklósnak engedett át használatra, szintén a könyvtárnak adományozza. Eljárván Kovachich megbízatásában, arra a körülményre hívta fel még Miller figyelmét, hogy ő, évekkal ezelőtt, több oly Veranchich-féle másolatot kölcsönzött ki Jankovicsnak, a melyek a Széchényivel kötött szerződés értelmében a könyvtárt illetnék meg; tegye meg tehát a szükséges lépéseket, hogy ezeket Jankovics mielőbb beszo-
gáltassa.

Midőn Miller Kovachich értesítése alapján felszólította Jankovicsot, küldje meg a Múzeumnak a Veranchich-féle kéziratokat, ez azt válaszolta neki, hogy csak abban az esetben hajlandó eleget tenni a felhívásnak, ha látni fogja Koller átengedési nyilatkozatát. Miller tehát arra kérte Kollert, küldje ezt meg neki, vagy Kovachichnak.

Erre azonban már nem volt szükség, mert időközben — Miller kérelmére — a nádor is felhívta Jankovicsot a kéziratok átengedésére; mire Jankovics december 15-én a Koller-féle kéziratok haladéktalan beszo-
gáltatását megígérte; Kovachich másolataira vonatkozólag azonban azt válaszolta, hogy ezek, a mint ez Millernek 1804 ápril 10-én kiállított elismervényből is kitetszik, már nincsenek nála.³

Jankovics nyilatkozata arra bírta Millert, hogy közelebbről tájékozza magát e másolatokat illetőleg. Miután abban a vélemény-

¹ Országos levéltár. Acta Musei. A. 1812. Nro 999.

² U. ott. Nro 1445, 1619.

³ U. ott. Nro 1541.

ben volt, hogy Kovachich is, Jankovics is egyformán üzérkedvén a kéziratokkal, egyiknek szaván sem lehet elindulni, s csak az a kérdés hogy melyik szedte rá a másikat, Tibolthhoz fordult felvilágosításért, a ki ekkor Széchényi jószágigazgatója volt.

Tibolth válaszában elmondotta, milyen szerződés állott fenn grófja és Kovachich közt, és miként kötelezte magát ez utóbbi nem csak a már birtokában lévő kéziratok átengedésére, hanem arra is, hogy a jövőben megvásárlandó dolgokat szintén a grófnak fogja első sorban felajánlani. A midőn azonban Széchényi arról értesült, hogy Kovachich valóságos kereskedést üz kéziratgyűjteményével, hogy egy dolgot több példányban is lemásoltat, s míg az eredeti okleveleket és kéziratokat a többet ígérőnek adja el, addig neki csak az értéktelen másolatokat juttatja, megszakított vele minden összeköttetést, fentartván magának a jogot azokra nézve, a mikre Kovachich szerződésileg kötelezve volt.

Így történt, hogy Kovachich magához váltván 100 forintért Bujanovich Ágoston bécsi udvari ágenstől hét darab Veranchich-féle iratot, ezeket felajánlotta 200 forintért Széchényinek. A gróf sokalta az összeget, és beleegyezett, hogy Kovachich másnak adhassa el, azzal a kikötéssel mégis, hogy ezek másolatait helyezze el az országos könyvtárban. Később megbánta, hogy elmulasztotta a vételt, de már nem változtathatott a dolgon, miután Jankovics, a ki túl akart tenni Széchényin és csak is eredeti okleveleket és kéziratokat gyűjtött, kifizette Kovachichnak a 200 forintot. Nehogy azonban az iratok veszítsenek értékükből az által, hogy másolataik megvannak az országos könyvtárban, Jankovics azon ürügy alatt, hogy a saját költségén, de Kovachich neve alatt ki akarja adni az iratokat, a másolatokat elkérte Kovachichtól, a ki ezeket neki át is szolgáltatta. Látván azután Kovachich, hogy a kiadásból nem lesz semmi, Széchényi pedig nem szűnik meg sürgetni a másolatokat visszaszolgáltatását, az ügy elintézését rábizta a Múzeumra. Így jutott a másolatok sorsa Miller kezeibe, a ki még azt is magállapította, hogy Jankovics nyilatkozata, mintha ő az iratokat már visszaadta volna, nem felelt meg a valóságnak, mert abban az elismervényben, a melyre ő hivatkozott, nem a Veranchich-féle iratok átvétele igazoltatott, hanem más egyebeké. Nem lehet cso-

¹ Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1812. Nro 2115.

dálni, ha ilyenek után nagyon rossz véleményt alkotott magának Miller Jankovics felől.¹

A köteles példányok beszolgáltatása miatt is még mindig sok volt a panasza Millernek. Miután a pozsonyi újságok és országgyűlési iratok kiadóját, Weber Simont, minden eredmény nélkül szólította fel több ízben nyomtatványai beküldésére, sőt választ sem kapott leveleire, azzal az indokolással, hogy a könyvtárnak nincsen pénzalapja az ily munkák megszerzésére, e gyakran kéréselt nyomtatványok hiánya pedig nem válik az intézet dicsőségére, folyamodott a nádorhoz, hogy a mondott köteles példányok a helytartótanács útján szereztessenek be a könyvtár részére. A nádor által a helytartótanácsához intézett felszólításnak lett is annyi fogantatja, hogy Weber — már a következő évben — megküldötte az 1811—12. évi országgyűlés naplóját; az Aktákra vonatkozólag azonban azt jelentette, hogy ezek nem nála nyomattak. Miller újból kérte a nádort, sürgesse meg a hiány pótlását. Mire a nádor Pozsony város hatóságát hívta fel, hasson oda, hogy ez megtörténjék.²

Október 19-én meglátogatván a nádor, a német lovagrend nagymesterének, Antal főhercegnek kíséretében az intézetet, Miller kérésére megengedte, hogy Kyss Sándor táblabíró a könyvtár termében előadást tartson az általa összeállított és minden nyelven egyaránt használható írásjegyekről.

Kyss a felolvasást 21-én csakugyan megtartotta, a tudományos világ élénk érdeklődése mellett. Rendszerének ismertetését azzal fejezte be, hogy leírta módszere szerint az egyik hallgatója által először angol, azután görög nyelven elmondott Miatyánkot, azután pedig leolvasta. A jelenlevőket nagyon meglepte a dolog újdonsága, gyakorlati hasznót azonban nem mertek jósolni a kísérletnek.³

Tudomásunk szerint ez volt az első tudományos előadás a könyvtár helyiségeiben.

¹ Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1813. Nro 671.

² U. ott. A. 1812. Nro 2114. A. 1813. Nro 465.

³ Vereinigte Ofner und Pester Zeitung. 1812. p. 951. Acta Musaei Nationalis Hungariaei. I. 145. Kyss munkája nyomtatásban is megjelent e cím alatt: Elementare Universale totius generis humani Alphabetum, Logometria, Orthographia, Logosophia scriptum item diplomatica et currens, in perpetuis legibus naturae fundata. Pesthini, 1813. 4. 82.

Míg intézetünk napról-napra örvendetesen fejlődött, gyarapodott, újabb meg újabb eredményeket mutatott fel, Miller nagymérvű elfoglaltsága közepette sem volt képes elfojtani lelkében azt a rég érzett keserűséget, hogy az udvar nem méltányolja eléggé szolgálatait.

Ismét egy munkában, küzdelemben gazdag esztendő végéhez jutott, a nélkül, hogy a várva várt kitüntetéshez közelebb látta volna magát. Pedig napról napra jobban érezte a kor terhét vállain, sőt az utóbbi időben egészségi állapota sem volt kielégítő.

Mindez ónsúlylyal nehezedik lelkére, midőn 1812 december 29-én tollához nyúl, hogy a közeledő újév alkalmából a maga és tisztviselőtársai jókívánatait tolmácsolja a nádor előtt. Nem képes erőt venni mélységes lehangoltságán s panaszosan említi, hogy ő már nem fog többé az intézetnek hasznos szolgálatokat tehetni. A szükséges munkaerők hiányában annyira kimerült, hogy ötödik hete kénytelen szobáját őrizni. Azonban — a mint ezt megígérte ő fenségének — buzgalma nem fog csökkenni végső lehelletéig. Ámbár most lép be 41. szolgálati évébe, mely idő alatt ősei példájára ő is igyekezett hűségét a haza és a felséges uralkodóház iránt többféleképen tanusítani, ennek daczára keserűen tapasztalta a két év előtti mellőztetésből, midőn a királyi udvarnokság iránt benyújtott kérvénye visszautasított, hogy mindez nem vétetik figyelembe, noha kevesebbet, tekintve származását és őseinek érdemeit, igazán nem kérhetett. Nem keresi ugyan a kitüntetések, de restelli, hogy így, e vigasztalódás nélkül kell életét befejeznie. Nem tagadja, ez fáj neki. Így, bánkódva zárja le ezt az esztendőt, abban a reményben, hogy talán a jövő mégis meghozza a várt enyhülést.¹

¹ Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1813. Nro 156.